

Âîn-i Ekberî'ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları *

Harnesses of War Elephants According to Âîn-i Akbarî

Umut KANSOY

Dr., MEB'de Tarih Öğretmeni,

umut.kansoy1@gmail.com

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0031-4600

Öz

Karada yaşayan hayvanların en büyüğü olmaları ve sahip oldukları muazzam güç sebebiyle filleri sevk ve idare etmek çok zordur. Bundan dolayı fillerin sevk ve idaresini kolaylaştırmak amacı ile İlk Çağ'dan günümüze kadar pek çok fil binit takımı geliştirilmiştir. Bahsi geçen binit takımları fillerin yönlendirilmesi, dizginlenmesi, ayaklarının kösteklenmesi, savaşçılar ve fillerin korunması, rahatlarının sağlanması, fildeki süs, görkem ve ürkütücülüğün artırılması, çığına dönen fillerin durdurulabilmesi gibi çeşitli amaçlar ile kullanılmaktaydılar. Bununla birlikte zincirler, urganlar ve fil kancalarının genel adlarına yer verilmesi dışında *fil binit takımları* ve işlevleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Babürlü hükümdarlarından Ekber için yazılan *Âîn-i Ekberî*'de ise 31 çeşit fil binit takımı işlevleri ile birlikte tanıtılmaktadır. Fakat bu konunun görsel ağırlığı fazla olduğundan eserde yer alan kısa açıklamalar tek başlarına yeterli olmamaktadır. Bu çalışmada söz konusu sorunu aşmak için binit takımlarını betimleyen binlerce minyatür, resim ve fotoğraf tarandı. Bu hususta büyük bir titizlik gösterildi. Bunlar içerisinde binit takımlarını en net şekilde gösterenler sergilendi ve yorumlandı. *Âîn-i Ekberî* dışında Babürlüler devri ve öncesine ait bazı eserlerden ve modern çalışmalardan da istifade edildi. Böylece Babürlüler devrinde kullanılan fil binit takımları ve Babürlülerin bu hususta kazandıkları tecrübeler sergilendi.

Anahtar Kelimeler: Savaş Fillerinin Binit Takımları, Fil Kontrol Araçları, Savaş Filleri, *Âîn-i Ekberî*.

Abstract

It is very difficult to conduct and manage elephants since they are the largest of the animals living on land and due to the enormous power they have. Therefore, in order to facilitate the conduct and management of elephants, many elephant harnesses have been developed since antiquity. The harnesses have been used for various purposes such as leading and reining them, hobbling their feet, protecting warriors and elephants, ensuring their comfort, enhancing the elephant's ornament and splendor, and stopping crazy elephants. However, there is no information in the sources about elephant harnesses and their functions, except for the general names of chains, tethers and elephant hooks. In *Âîn-i Akbarî*, written for Akbar, the ruler of the Mughal Empire, 31 kinds of elephant harnesses and their functions are introduced. Since the subject is predominately visual the short explanations contained are not sufficient on their own, and hence thousands of miniatures, illustrations and photographs depicting the harnesses were scanned for the enrichment of the work. Great care was taken in this process, with the images most clearly illustrating the harnesses exhibited and interpreted immediately after the related explanations. In the study, reference is made to some other contemporary sources as well as sources dating back to the ages before the Mughal Empire and to modern times. In summary, elephant harnesses used in the Mughal period and experiences the Mughals gained with them are described in the study.

Keywords: Harnesses of War Elephants, Tools to Control Elephants, War Elephants, *The Âîn-i Akbarî*

Giriş

Filler üzerinde tam kontrole sahip olmak çok önemlidir. Tam kontrol, *filbân*ların güvenliğini, yakındaki diğer insanların [ve binaların] güvenliğini ve hatta fillerin güvenliğini sağlar. Fillerin kontrolü, normal şartlar ve kontrolden çıktıkları veya paniğe girdikleri zamanlar için iki ayrı kategoriye ayrılmaktadır. Filler kontrolden çıktığında özel binit takımları kullanmak gerekmektedir¹.

Filleri sevk ve idare etmeyi kolaylaştırmak, yönlendirmek, kösteklemek, dizginlemek, hareketlerini kısıtlamak, hareket halindeyken durdurabilmek için geliştirilen binit takımları bulunmaktadır. Savaş öncesinde fillerin sakinleşmelerini temin etmek, savaş sırasında çığınca saldırtmak ve gerektiğinde

*“Âîn-i Ekberî'ye Göre Savaş Fillerinin Binit Takımları” adını taşıyan bu makalede yer alan bilgilerin bir kısmına daha önce doktora tezimizde yer vermiştik. Bu makaleyi hazırlarken tezimiz sırasında elde ettiğimiz bilgi birikiminden istifade ettik. Bununla birlikte bu çalışmada görsel kullanımına ve yorumlanmasına çok büyük bir önem verdik. Böylece fil binit takımlarının gözle görülür bir hale gelmesini sağladık. Ayrıca çoğunlukla Hintçe olan fil binit takımlarının adlarının etimolojik tahlillerini yaptık. Böylece *Âîn-i Ekberî*'de yapılan tanımlar çok daha anlamlı bir hale geldi. Bkz. Umut Kansoy, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2018, 1427-1446.

¹ Phuangkum, Lair ve Angkawanith 2005, 24.

çılına dönen filleri zapt edebilmek, fillerin *filbân*ları düşürmelerini engellemek için geliştirilen binit takımları da bulunmaktadır. Ayrıca filler ve üzerlerindeki savaşıların rahatını ve konforunu temin etmek, diğer aletleri üzerlerine bağlayabilmek, süslemek ve onları daha korkutucu hale getirmek için geliştirilen binit takımları da bulunmaktadır.

Babürlüler devri öncesini ele alan kaynaklarda fil koşum takımları hakkında çok sınırlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Genellikle kabaca zincirlerden, zillerden ve fil bağlarından bahsedilmekte fakat pek detay verilmemektedir. Babürlüler (1526-1858) devrinde ise daha önceki devirlere nazaran daha zengin malumata ulaşılabilmektedir. Ekber (1556-1605) dönemini ele alan *Âîn-i Ekberî*² adlı eserde “Âîn-i Raht” (آئین رخت: Raht Töresi) başlığı altında 31 çeşit *fil binit takımı* işlevleri ile birlikte kısa kısa açıklanmaktadır. Bu çalışmada mezkûr eserdeki açıklamalar tercüme edilmiştir. Tercümelerin hemen ardından devrin binit adları etimolojik olarak tahlil edilmiştir. Sonrasında bu binitleri gösteren minyatürler ve detay görüntüleri sergilenmiştir. Böylece eserde yapılan açıklamalar çok daha net anlaşılır bir hale getirilmiştir. Son olarak minyatürler yorumlanarak eserde bahsedilmeyen yeni bilgilerle ulaşılmıştır.

Fil binit takımları, Hintliler dışında Akhunlar devrinden Babürlüler devri sonlarına kadar Hindistan ve yakın çevresinde hüküm süren Türk devletleri tarafından da kullanılmıştır. Bu nedenle çalışmanın konusu Türk kültürünü de yakından ilgilendirmekte ve kapsamlı bir incelemeyi hak etmektedir.

Âîn-i Ekberî’ye Göre Babürlüler Devrinde Fil Binit Takımları (Fil Rahtı)

Âîn-i Ekberî’de “Âîn-i Raht” başlığı altında tanıtılan 31 *fil binit takımı* destekleyici malumat, minyatürler ve yorumları ile birlikte aşağıda sırası ile aktarılacaktır. Bununla birlikte öncelikle raht kelimesini ele almak gerekmektedir. Bu kelime evin örtü ve eşyaları, evin yaşam malzemeleri, elbise, giysi, eşyalar ve esas olan şeyler, sefer eşyaları/malzemeleri anlamlarına gelmektedir³. *Âîn-i Ekberî*’de ise bu kelime *filin binit takımları* anlamında kullanılmaktadır.

[1. Dharnah]⁴

“Dherneh (دَهْرَنَه): Demirden büyük bir *zincir*dir. Gümüş ve altından da yaparlar. Her biri “3 *sîr*” (225 gr.)⁵ olan altmış uzun halkadan oluşur. Filin gücünün derecesine göre, uzunluğu ve kalınlığı değişir. Bir

² *Âîn-i Ekberî*, zaman zaman müstakil bir eser gibi değerlendirilmekle birlikte Ebu'l-Fazl-ı ‘Âllâmî’in 998 (1590) yılında yazmaya başladığı *Ekbernâme* adlı üç kitaplık serinin 3. kitabıdır. *Âîn-i Ekberî*, Ekber Şah dönemindeki Hindistan kıtasının ayrıntılı tasvirini içermekte ve beş bölümden oluşmaktadır. Ebu'l-Fazl eseri yazarken arşiv belgelerinden ve imparatorluk kayıtlarından faydalandığı gibi Racpût kaynakları ve şifahî rivayetlerden de istifade etmiştir. *Âîn-i Ekberî* önce üç cilt halinde F. Gladwin (Calcutta 1783-1786), ardından ilk cildi H. Blochmann, II ve III. ciltleri de H. S. Jarrett tarafından (Calcutta 1868-1894; Delhi 1927-1949, 1989) İngilizce’ye çevrilmiştir. Konukçu, C. 10, 313).

³ Enverî h.ş. 1881, Cilt IV, 3597-3598.

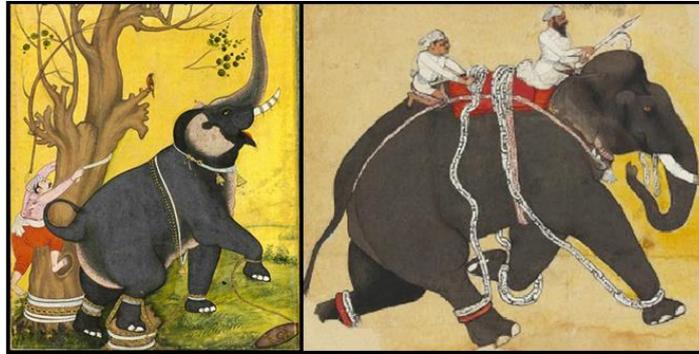
⁴ Babürlüler devrinde kullanılan fil binit takımları için verilen adlardan büyük çoğunluğu Hintçe ve bazıları Farsça asıllıdır. Bu nedenle eserde binit takımları ile ilgili kelimelerin okunuşları açıklanmakta; harflerin hareketleri belirtilmekte, Arap alfabesinde bulunmayan Hint ve Fars alfabesine ait olan harfler özellikle belirtilmektedir. Söz konusu durumdan dolayı binit takımlarının adları verilmeden önce en başta köşeli parantez içerisinde eserin İngilizce çevirisinde verilen İngilizce okunuşları/telaffuzları da gösterilmiştir. Parantez içerisinde verilen İngilizce okunuşlar içerisinde altı noktalı olarak verilen harfler, eserin aslında Hint harfleri olarak açıklanan harflerdir. Bu makalede fil binit takımlarının daha doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için ve telaffuz hatalarından kurtulabilmek adına eserin hem H. Blochmann tarafından hazırlanan Farsça neşirinden ve hem de yine H. Blochmann tarafından yapılan İngilizce çevirisinden karşılaştırmalı olarak istifade edilmiştir. Bkz. Ebu'l-Fazl-ı ‘Âllâmî, *Âîn-i Ekberî*, C I, edited H. Blochmann, M. A., 135-138; Abul-Fazl-i-‘Allâmî, *The Âîn-i-Akbarî*, C I, çev. H. Blochmann, M. A., 126-130.

⁵ *Sîr* (سیر): Bir ağırlık ölçüsüdür. Hindistan’da 14 *tûle* = 1 *sîr* ve 40 *sîr* = 1 “batman”dır. (Gazi Zahireddin Muhammed Babur 2006, 504, 710); *Sîr* (سیر): 75 gr.a denk ağırlık ölçüsü birimi. (Enverî h.ş. 1382, C II, 1362); Kuzey Hindistan’da en yaygın olarak kullanılan ağırlık birimi olan *man* (men) ya da *maund* dur ve 13–14 kilo ağırlığındadır. Ekber, 1 *sîr*’i 30 *dam* ağırlığına çıkarmıştır. Böylelikle *men* 25.200 gram, yani 25 kilo olarak ayarlanmıştır. Ancak 13 kg gelen, eski *men* en yaygın kullanılan olarak kalmıştır. (Çağlayan 2005, 89); Walter Hinz, Orta Çağ’da İran *menin*in ağırlığı hakkında yeterli belgelere sahip olunmadığını, 14. yüzyıldan beri bunun 3 kg. olduğunu bidirmektedir. Kendi ise bazı tarihi kayıtlardan hareket ile Orta Çağ’da yaklaşık ortalama *men* değerinin 3.2 gr. olması gerektiğini ileri sürmekte, teklif etmektedir. (Hinz 1990, 7-8).

ucunu yere veya bir sütuna bağlarlar. Diğer ucunu sol arka ayağına bağlarlar⁶. Eskiden bu *zinciri* filin ön ayağına bağlarlar ve filin göğsüne zarar verirdi, Hidiv-i âlem (Ekber) onu (eski yöntem) kullanımdan kaldırdı.”⁷

Hintçenin tek dilli (Hinçe-Hintçe) en büyük sözlüğü ve etki alanı bazında en büyük sözlüğü olan Shyâmasundara Dâsa'nın *Hindî Şabdasâgara* adlı 11 ciltlik eserinde⁸ “dhâranâ” kelimesine tutma eylemi veya hareketi anlamı verilmektedir⁹. Kelimenin Hintçe “dhar” kökünden geldiği anlaşılmaktadır. “Dhar” sonunda tamamen tutma, muhafaza altına almak ve desteklemek gibi çeşitli anlamlara gelmektedir¹⁰. Bu anlamlar dikkate alındığında *dherneh* adlı zincirlerin filleri çok çok sağlam bir şekilde bağlamak amacıyla kullanıldıkları ortaya çıkmakta ve yukarıda verilen izahatlar pekişmektedir.

Aşağıda sol taraftaki minyatürde¹¹ sol ayağa bağlanan uzun ve kalın zincirin diğer ucunun bir ağaca bağlandığı görülmektedir. Bu zincir için altın renginin seçilmiş olması altından yapıldığını göstermektedir. Bu veriler *dherneh* tanımı ile bire bir örtüşmektedir. Sağ taraftaki filin ayaklarına da çok kalın zincirler bağlanmıştır.

Resim 1: Dherneh Adlı Kalın Zincirler.

Kaynaklar (Soldan sırasıyla): Losty 2013, 72-73; “Royal Elephants from Mughal India”,
<http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/6980/9577/0/12385>

Dherneh adlı kalın zincirlerin ebatları hakkında *Târîh-i Selîm Şâh*'da bazı bilgilere rastlanılmaktadır. Mesela Cihângîr Şâh, *tahtirevânını* (*taht-i revân*) taşımak üzere seçtiği filin ön ve arka ayaklarına, gerdanına süslemek için *vezn-i 'Irâkî* ile elli *batmân* ağırlığında altın *zincirler* hazırlattırmıştı. Dev bedenli *mest*¹² fillerden birinin ayağına tam bir *mestlik* (kızışma dönemi) ve şiddet halinde olduğundan

⁶ At binit takımları ile paralellik kurularak ise *dherneh* adlı bu zincirin muadili *örk* olmalıdır. Örnek: Atın bağacağına bağlanan uzun bir iptir. İpin öbür ucundaki kazık bir yere çakılır. Böylece hayvan istenilen saha içinde otlar. (Sümer 1983, 64)

⁷ Ebu'l-Fazl-ı 'Allâmî 1872, C I, 135.

⁸ *Hindî Şabdasâgara* (*Hindî Shabdsâgar/ Hindi Shabd Sagar*)'ın ilk baskısı dört parça halinde tamamlandı. Bu sözlüğün ilk bölümü 1916'da, ikinci bölümü 1920'de, üçüncü bölümü 1925'te ve son olarak dördüncü bölümü 1928'de tamamlandı. Eser, Nagari Pracharini Sabha (Nagari Destekleme Derneği) tarafından 1965-1975 yılları arasında yayımlandı. 1965'deki ilk baskısında 7 cilt ve 1965'ten 1975 yılına kadar olan ikinci baskısında ise tashih edilmiş ve güncellenmiş bir şekilde 11 ciltlik olarak yayımlandı. Bu çalışmada söz konusu 11 ciltlik ikinci baskının internet üzerinden dijital olarak sunulan nüshasından istifade edilmiştir. Bkz. Singh ve Tripathi 2018, 588; Syamasundara Dasa, *Hindî Şabdasâgara* (*Hindî Shabdsâgar*), C I-XI, Nagari Pracharini Sabha, Kasi/Kashi 1965-1975: <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/dasa-hindi/> (Erişim 09.06.2020-27.06.2020).

⁹ “Dhâranâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=2456

¹⁰ McGregor 1994, 524.

¹¹ Minyatürler üzerinde tarafımızdan bazı gerekli ilaveler ve eksiltmelerde bulunulmuştur. Mesela minyatürler gerekli yerlerinden kırılmış, parlaklık ve renk kalitesi düzenlenmiştir. Minyatürlerdeki bazı detaylar kesilip büyütülerek, çerçeve içerisine alınarak ve gerektiğinde ok işareti ile de gösterilerek tekrar sergilenmiştir.

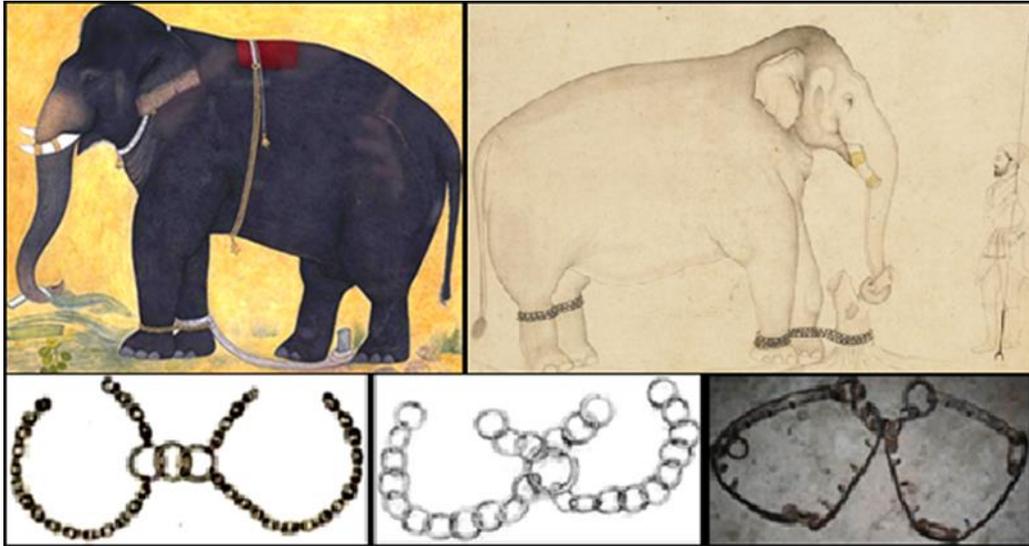
¹² Erişkin erkek filler testosteron hormonunun arttığı *mest* olarak bilinen bir duruma girer. Güney Hindistan'da bulunan fil popülasyonunda erkek fillerin ilk olarak 15 yaşında *mest* durumuna girdiği ve ancak 25 yaşından önce bu durumun görece daha az etkili olduğu gözlemlenmiştir. Genç erkeklerin kurak mevsimde (Ocak ile Mayıs arası) yaşlı erkeklerin de yağmur mevsiminde (Haziran ile Aralık arası) *mest* durumuna girdikleri görülür. Erkek filin *mest* olduğunun ana göstergesi temporin bezinden salgılanan sıvının yüzlerinin iki yanına doğru akmasıdır. *Mest* durumu ile bağlı davranışlar kafayı yukarıda ve sağa sola sallayarak yürüme, fildişleriyle yeri kazma, işaretleme, hortum ile gürlleme ve yalnızca tek kulağı sallama gibi davranışlardır. *Mest* durumu bir gün ile dört ay arasında sürebilir. *Mest* durumunda erkek filler aşırı derecede saldırganlaşır (“Fil”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Fil>; Saller 1999, 76-77).

dolayı yedi yüz *batman* [ağırlığında] *zincir* vurulmuştu¹³. Son kayıt değerlendirildiğinde *dherneh* adlı zincirlerin filleri bağlamaktan daha önemli işlevleri olduğu, çılgın hale gelen *mest* filleri dizginlemek için de kullanıldıkları ortaya çıkmaktadır. Anlaşılan o ki bu *zincirler* muazzam ağırlıkları ile filleri yormakta ve sakinleşmek zorunda bırakmaktadırlar. Filler periyodik olarak her sene *mest* dönemine girmektedirler. Bu periyot her bir fil için farklı zamanda gerçekleşmektedir. Dolayısı ile *mest* periyotlarının çizelgelerinin tutulması ve bu ağır zincirlerin her daim hazır bulundurulması ve kullanılması bir zorunluluktur.

[2. A'ndú]

“Endû¹⁴ (اندو): Filin her iki ön ayağını bağladıkları *zincirdir* (سلسله: *silsile*). Fili incittiğinden/kızdırdığından Gîtî-yi Hüdavend (Ekber) ona meyletmedi.”¹⁵

Hintçede “andu” kelimesi fil bağlama zinciri, halat veya zincir¹⁶, “ândoo” ise fillerin ayaklarını bağladıkları zincir veya halat anlamına gelmektedir¹⁷. Tanımından anlaşıldığı kadarıyla aşağıdaki görsellerde yer alan ön ayak zincirleri *andu/endû* olmalıdır.

Resim 2: Babürlüler Devrinde ve Günümüzde Endû Çeşitleri.

Kaynaklar: “Young elephant eating”,

http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/sort_by/date/sort_order/asc/per_page/25/offset/0/object/12380; “Young elephant eating”, <https://howard-hodgkin.com/indian-collection/artwork/young-elephant-eating>; “A Chained Elephant Facing a Mahout with a Spear; 18th Century India”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O405572/drawing-unknown/>;

“Tools to Control Captive Elephants”, <http://thealiyaa.blogspot.com/2014/02/tools-to-control-captive-elephants.html>; Phuangkum vd. 2005, 27; Varma 2015, 140.

Yukarıdaki iki minyatürün alt kısmında verilen günümüz fil binitleri *endû* hakkında daha detaylı malumat sunmaktadır. Bunlar incelendiğinde *endû*yu meydana getiren zincir bileziklerin onları bir arada

¹³ Nürü'd-Dîn Cihangîr Şâh 2013, 111, 156.

¹⁴ *Endû*nun at binit takımları ile paralellik kurulum ise muadili *bukağ*ı olmalıdır. *Bukağ*: Zaptı güç azgın atlara takılır. Bu, halkaları kalınca bir zincir ile uçlarında demir kelepçeleri bulunan bir köstektir (Sümer 1983, 64).

¹⁵ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1972, C I, 135.

¹⁶ “Andu”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=34

¹⁷ Thompson 1846, 36.

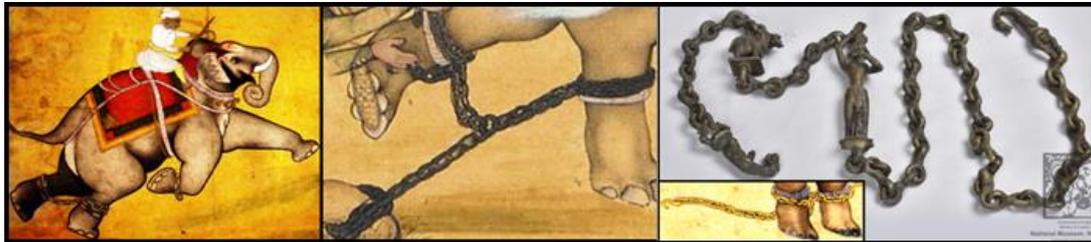
tutan bir halka veya üç halka ile birleştirildikleri görülmektedir. Ayrıca içine demir çiviler yerleştirilmiş yekpare demir parçalarının köşelerinden halkalar ile birleştirilmesiyle de *endû* bileziklerinin teşkil edildikleri görülmektedir¹⁸.

[3. Berî]

“Birî (بري): Filin iki arka ayağını bağladıkları¹⁹ zincirdir (سلسله: *silsile*).”²⁰

Hintçede “berî” kelimesi köstek/zincir, köstekler, bağlar, ayakbileği-halkası (halhal) anlamlarına gelmektedir²¹. Aynı kökten gelen “bêrî” kelimesine ise mahkûmlara ve hayvanlara serbestçe dönmelerini önlemek için gönderilen demir halka veya zincir çifti anlamı verilmektedir²². Son aktarılan anlamdan bu zincirlerin fillerin kendi etraflarında dönmelerini zorlaştırdıkları ortaya çıkmış olmaktadır.

Aşağıda yer verilen minyatürlerde fillerin arka ayaklarını bağlayan zincirler *berî/birî* olmalıdır. Sol taraftaki minyatürde yer alan fil bu zincire rağmen koşabilmektedir. Ortadaki minyatürde *birî* üzerine yapılan bir ek zincir ile fil bir yere bağlanmıştır. Sağ alt köşedeki minyatür parçasında *birî*lerin uç kısımlarının kancalı olabildikleri görülmektedir²³. New Delhi’de National Museum’da XIX. ve XX. yüzyıldan kalma söz konusu *birî*ye benzer 4 zincir sergilenmektedir. Bahse konu olan zincirlerden XIX. yüzyıla tarihlisinin fotoğrafı sağ üstte yer almaktadır. 276 cm. uzunluğundaki bu zincirin bir ucundaki kancaya at kafası, diğer ucundaki kancaya ise ejderha şekli verilmiştir. Buna ilaveten zincirin orta kısmına büyük bir kadın figürü, at kafalı kancaya yakın olan kısmına ise bir fil figürü yerleştirilmiştir²⁴.

Resim 3: Babürlüler Devrinde ve Günümüzde Birî Zincirleri.

Kaynak: “Indian War Elephant”, <http://circusnospin.blogspot.com/2012/06/indian-war-elephant.html>;
 “Elephant and Trainer”, <https://asia.si.edu/object/F1956.12/>; “Chain”,
http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-78-677-4-20604; “Controlling an Infuriated
 Elephant”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXX-94-50351

¹⁸ Phuangkum vd. 2005, 27; Varma 2015, 140; “Tools to Control Captive Elephants”: <http://thealiyaa.blogspot.com/2014/02/tools-to-control-captive-elephants.html>

¹⁹ Fillerin arka ayaklarının nasıl bağlandığına dair bir fotoğraf için bkz. (Saller 1999, 302).

²⁰ Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 135.

²¹ McGregor 1994, 746.

²² “Bêrî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=3550

²³ Aşağıda Baland başlığı altında verilen sağ taraftaki minyatürde filin ön ayağındaki zincirin ucunda bir kanca bulunduğu görülmektedir. Böylece hem ön ayaklara hem de arka ayaklara bağlanan zincirlerin uç kısımlarının kancalı oldukları ortaya çıkmış olmaktadır.

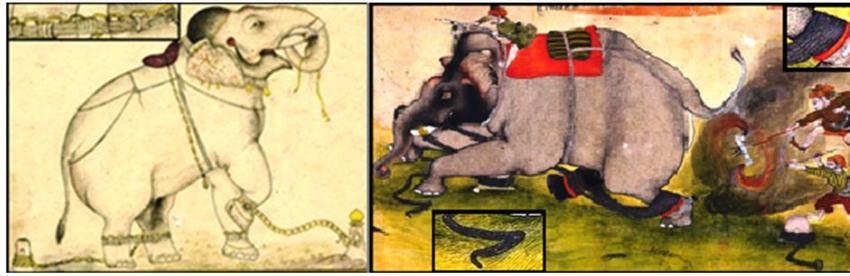
²⁴ “Chain”: http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-78-677-4-20604

[4. Baland]

“Belend (بَلَنْد): Şehinşâh’ın (Ekber) icat ettiği [arka]²⁵ ayak bağıdır (پای بندی: *pây bendî*). Onunla gidip gelebilir ama koşamaz.”²⁶

“Baland” kelimesi Hintçe bal [bala-] kökünden geliyor olabilir. Bal, Hintçede güç, kuvvet, destek vb. anlamlara gelmektedir²⁷. “Bala” kelimesi için ise mukavemet, kaldırma gücü, ordu, kalınlık, esnek veya yumuşak bir nesneyi aralıklı olarak artıran veya döndüren eğirme veya eğri, büküm, bükme anlamları verilmektedir²⁸. Bu anlamlar değerlendirildiğinde *belend* adlı bağların halatlar gibi imal edildikleri ve çok sağlam bir yapıya sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. *Belend* adının destek anlamına gelmesinden yola çıkılarak bu binitin *birî* adlı koşuma destek olmak üzere icat edildiği ve kullanıldığı da söylenebilir.

Aşağıda sol taraftaki minyatürde *berî/birî* adlı zincirin dış kısmında bir de ayak bağı bulunmaktadır²⁹. Bu bağ iki arka ayağı birden çepe çevre sardığı için filin rahatça koşamayacağı açıktır. Bu durumda söz konusu binit *belend* olmalıdır. Sağ taraftaki minyatür incelendiğinde ise fillerin güçlerine göre *belend* adlı binitlerin kalınlıklarının artırıldığı ve bazen çok kalın *belend*lerin bile filleri durdurmaya yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

Resim 4: Belend Adlı Ayak Bağları.

Kaynaklar: “Portrait of a Young Elephant”, <https://www.philamuseum.org/collections/634-549.html#object/294236>; “Enraged Elephant”, http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/sort_by/date/sort_order/asc/per_page/25/offset/0/object/12377

[5. Gaddh berî]

“Geddh birî (گدّه بري): *Endüya* (اندو) benzer, güçlü/asi (زور آور) ve hızlı (باد رفتار) fillerin [arka] ayaklarına ekledikleri [ek bir *zincir*³⁰dir].”³¹

²⁵ Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 127.

²⁶ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 135.

²⁷ McGregor 1994, 711.

²⁸ Bala: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=3405

²⁹ At binit takımları ile paralellik kurulur ise *belend*’in muadili köstek olmalıdır. Köstek, at otlarken iki ayağına takılan ipin adıdır. Köstek hayvanın otladığı yerden kaçmaması ve uzaklaşmaması için takılır. Ayrıca, atın bir bacağına da uzun bir ip bağlanır. İpin öbür ucundaki kazık ta bir yere çakılır. Böylece hayvan istenilen saha içinde otlar. Bağlanan bu sonuncu ipe ise örک denilir (Sümer, 1983, 64).

³⁰ İngilizce çevirinden farklı olarak eserde zincirden bahsedilmemekte ve hangi ayaklara bağlandığı belirtilmemektedir. Bununla birlikte eserde “*birî*” hakkında yapılan tanım ve *geddh birî*’nin *endüya* benzetilmesi İngilizce çevirinin doğru olduğunu göstermektedir. Söz konusu tanım şudur: “Birî: Filin iki arka ayağını bağladıkları *zincir*dir.” (Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 135-136; Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 127).

³¹ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 135-136.

Hintçede “gaḍḍhâ” kelimesi için ipek, pamuk vb. demeti anlamı verilmektedir³². Eğer bu kelime *geddh* kelimesinin kökü ise “gaddh beri” adlı binitin demir zincir yerine ipek ve pamuk gibi malzemelerden örülen halatlar ile de üretildiğine veya en azından ilk zamanlarda böyle yapıldığına işaret etmektedir.

Geddh birî, *endûya* benzediğine göre fillerin her iki arka ayaklarına birden bağlanan zincirden veya halkadan teşkil edilen bir kelepçe olmalıdır³³. Bu durumda aşağıdaki minyatürlerde arka ayaklara yerleştirilen binitlerin *geddh birî* oldukları söylenebilir.

Resim 5: Geddh Birî Zincirleri.

Kaynaklar: The Metropolitan Museum of Art 2011, 70; “Chained Bull Elephant Surrounded by Calves”,

https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&siteid=0&minrange=0&maxrange=0&assetid=34086&self_archive_id=32505&index=1480#focused_div

[6. Loh langar]

“Loh lenger (لوه لنگر): File yaraşır uzun bir *zincir*dir. Tek ucunu sağ ön ayağa ve diğer ucunu bir *gezlik* [70 cm.] kalın bir kütüğe bağlarlar. Filbân, onu (kütük) kendi yanında tutar. Fil hızlandığında veya kötü huyluluk yapıp söz dinlememeye başladığında aşağı atar. Zincir bacağına dolanır ve kütük (fili) incitir, mecburen (fil) durur. Gîti hüdâvend (Ekber) onu kullandı. Bu yararlı icat pek çok yaşamı kurtardı ve kulübe ve duvar gibi şeyleri (fil tarafından yıkılmaktan) korudu.”³⁴

Lenger kelimesi Farsçada gemi demiri, çapa anlamına gelmektedir³⁵. Bu kelime aynı anlam ve lağar imlası ile Hintçeye de geçmiştir³⁶. “Loh lenger” kelimesi Farsça “lenger” ve Hintçe “loh” adlarından teşkil edilen birleşik bir isimdir. “Loh”, demir ve çelik anlamlarına gelmektedir³⁷. Bilindiği üzere çapa, suya atılarak gemileri sabit tutmak, dalga ve akıntılar ile sürüklenmelerini engellemek için kullanılmaktadır. *Loh lenger* adlı binit de benzer bir şekilde filleri durdurmak amacıyla kullanılmaktaydı³⁸.

Loh lenger, üç ana çeşide sahiptir. Birinci çeşidinde orta kısmı şişkince bir silindiri andıran bir kütük kullanılmaktadır. İkinci çeşidinde birinci çeşide benzer fakat bütün yüzeyine kirpi misali çiviler döşenmiş bir kütük kullanılmaktadır. Üçüncü çeşidinde ise sağ ve sol tarafında aralıklı olarak ahşaptan çok büyük kalın çiviler yerleştirilmiş kavisli bir kütük kullanılmaktadır. Üçüncü çeşidin diğer ikisinden

³² “Gaḍḍhâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?qs=gaddh&matchtype=default

³³ At binit takımları ile paralellik kurulur ise *geddh birî* adlı binit takımı *arka ayak bukağısı* olarak nitelenebilir. Bukağı zaptı güç azgın atlara takılır. Bu, halkaları kalınca bir zincir ile uçlarında demir kelepçeleri bulunan bir köstektir (Sümer 1983, 64).

³⁴ Ebu'l-Fazl-ı 'Allâmi 1873, C I, 136.

³⁵ Kanar 1998, 542; Enveri h.ş. 1382, C II, 2006.

³⁶ McGregor 1994, 876.

³⁷ McGregor 1994, 876, 903; Kidambi ve Kaya 2013, 273, 277.

³⁸ 1633 yılında Sudhakar adlı filin şehzade Evrengzîp'e saldırması ve *loh lenger* atılarak ve çerhiler kullanılarak durdurulmasını gösteren minyatür için bkz. “Eastern Encounters: Four centuries of South Asian Paintings and Manuscripts”, <https://www.rct.uk/collection/themes/exhibitions/splendours-of-the-subcontinent-four-centuries-of-south-asian-paintings-and-manuscripts/the-queens-gallery-buckingham-palace/prince-awrangzeb-facing-a-maddened-elephant-named-sudhaka-7-june-1633>

çok daha büyük olduğu görölmektedir. Aşağıda her üç tipteki *loh lenger*leri betimleyen minyatürler bulunmaktadır.

Resim 6: Temel Loh Lenger Çeşitleri.

Kaynaklar: “Elephant Stories Miniature Paintings from Mughal India”, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/elephant-stories.html>; “Two Princes On Elephants”, <https://www.christies.com/lotfinder/drawings-watercolors/two-princes-on-elephants-mughal-india-circa-5900966-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=5900966&sid=71f57ab0-aad9-47ef-972c-eddac5c64b0c>; Kapoor Galleries 1975, 86.

Çivili *fil çapaları* (*loh lenger*) daha büyük ve dizginlenmesi çok daha zor olan filler (boğa filleri) için tercih ediliyor olmalıdır. Ayrıca söz konusu çivilerin filler üzerindeki halatlara dolanarak, fil çapalarının (*loh lenger*) sabitlenmelerini kolaylaştırdıkları minyatürlerden anlaşılmaktadır. *Loh lenger* adlı binitlerin biraz daha farklı çeşitleri de bulunmaktadır. Söz konusu çeşitleri gösteren minyatür parçaları aşağıda sergilenmektedir.

Resim 7: Diğer Loh Lenger Çeşitleri.

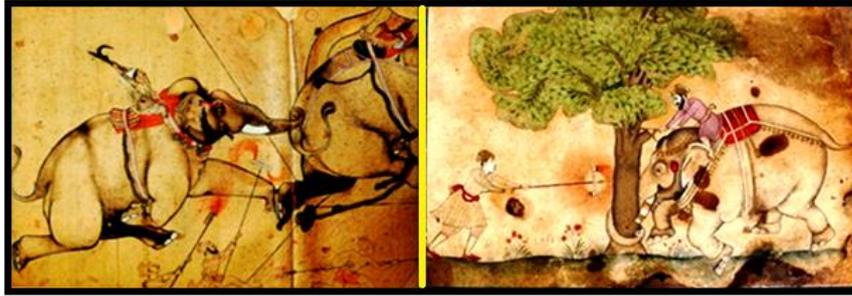
Kaynaklar: “North India, Rajasthan, Udaipur Maharana Bhim Singh (r.1778-1828) Watching an Elephant Fight”, <https://www.lotsearch.de/lot/north-india-rajasthan-udaipur-maharana-bhim-singh-r-1778-1828-watching-28842821?page=4>; “Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9597/akbar-painting-basawan/>; “Akbar Being Received by Khan Kilan, the Governor of Nagaur, 1570”, http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1570-Akbar_Being_Received_by_Khan_Kilan-large.htm; “An Elephant Combat”, <https://philamuseum.org/collections/634-549.html#object/101268>; “Shah Jahan Watching an Elephant Fight”, <https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=Shah%20Jahan%20Watching%20an%20Elephant%20Fight>

Yukarıda sergilenen minyatürler incelendiğinde daha önce tanıtılan ana çeşitlerden başka ortası boş bir yumurtaya/yassı küreye, Amerikan futbolu topuna, üzerine halka monte edilmiş bir Amerikan futbolu topuna ve her iki ucu ince olup ortaya doğru kalınlaşan konik bir silindire benzeyen *loh lenger* çeşitleri de bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Biniti fillerin ayaklarına bağlayan zincirlerin diğer uçlarının *loh lenger* içerisine gömülü olduğu görülmektedir. Soldan üçüncü minyatürdeki halka, biniti daha rahat bir şekilde tutup atabilmek amacıyla eklenmiş olmalıdır. Çok fazla *loh lenger* çeşidi bulunması bu binitin hayatî derecede önemli olduğunu ve geliştirilmesine çok büyük bir önem verildiğini ortaya koymaktadır.

[7. Charkhî]

“Çerhî (چرخي): Yarım *gez* ve iki *tassuh* (طسوخ)³⁹ uzunluğunda ortası delik bambudur. [Bu bambu] sinir/kiriş ile kaplanır ve toprak bir perde [bambu içerisindeki] barutla kaplı kısmı ikiye böler. Her iki ucuna kâğıda sarılı fitil yerleştirilir. Bambu deliğine tutmaya yarayan haçvari bir sopa yerleştirilir. Ateşlendiğinde dönmeye başlar ve korkunç bir ses verir. Birbirleriyle dövüşen ve kurallara uymayan filler olduğunda cesur bir *piyâde* yanan *çerhî*yi eline alır ve sakinleştirmek istediği fillerin önüne tutar. Eskiden dövüşen savaş fillerini ayırmak için ateş kullanılırdı ama çok etkili değildi ve insanlar için eziyet vericiydi. Ara sıra istenilen sonucu verirdi. [Bu yeni metodu] Gîfî hüdaven (Ekber) icat etti. Cihâna huzur/rahatlık verdi (âsâyiş verdi).”⁴⁰

Hintçede “charkhî” kelimesi ile bağlantılı olarak “charkha” ve “charkhî” kelimeleri bulunmaktadır. “Charka” tekerlek, çömlekçi tekerleği, gökyüzü, çıkırk, etrafında dolaşma ve dönmek anlamlarına⁴¹, “charkhî” ise [dönen tekerlek], döndürme/eğirme anlamına gelmektedir⁴². Bu kelime Hintçeye Farsçadan geçmiş olmalıdır. Farsçada “çerhîden” (چرخیدن) fiili bir şeyin veya bir kimsenin etrafında dönmek anlamına gelmektedir⁴³. Hintçede çhâr/jhâr kelimesinin de bu alet ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Çhâr/jhâr sıcaklık ve yanma⁴⁴ anlamlarına geldiğine göre belki çerhî kelimesi bu kökten türemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere *çerhî* ateşlenerek kullanılmakta, yanarak kendi etrafında dönmektedir ve adını da bu özelliklerinden dolayı almıştır. *Çerhî*nin nasıl ve ne zaman kullanıldığı ve kaç çeşit *çerhî* olduğu aşağıdaki minyatürlerde görülmektedir.

Resim 8: Fillerin Çerhîler Yardımı İle Dizginlenmesi.

Kaynaklar: Saller 1999, 153; “An elephant on a rampage”,

<http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/indian-himalayan-southeast-asian-art-n09478/lot.882.html>

³⁹ İngilizce çevirisinde de bu kelime “tassüjes”/[tekil hali tassuj] şeklinde verilmiştir. “T” harfinin altında nokta olması, onun Hintçe bir ölçü birimi olduğunu göstermektedir (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 127).

⁴⁰ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 136.

⁴¹ “Charka”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1484

⁴² “Charkhî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1485

⁴³ Enverî h.ş. 1382, C I, 794.

⁴⁴ McGregor 1994, 393.

Resim 9: Çerhî Çeşitleri.

Kaynaklar: “Taming of elephant, 17th century CE, Taj Mahal Museum, Agra”, <https://www.pinterest.co.uk/pin/219128338106443640/>; “Rao Chatra Singh [Rao Raja Chhatrasa] (r. 1632-1658) of Bundi and his son Bhao Singh (r. 1658-1682) [Rao Chhatrasal and Bahao Singh Riding and Elephant]”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=31425&searchstring=elephant;
 “Painting”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O81860/painting-unknown/#>;
 “Two Elephants Fighting in a Courtyard Before Muhammad Shah”, <https://www.clevelandart.org/art/2005.1>

Yukarıdaki minyatürler incelendiğinde *çerhî* adlı havai fişeklerin üç temel tipinin bulunduğu görülmektedir. Birincisi dikey bir silindir şeklinde mızrağa paralel olarak bağlanmaktadır. Bu türün diğerlerinden daha fazla ve ileri doğru ateş saçtığı görülmektedir. İkinci tipi yere paralel yatay bir çubuk şeklinde mızrak temreninin ucuna doğru monte edilmektedir. Üçüncüsü ise artı şeklinde ve yere paralel olarak mızrak temreninin ucuna doğru monte edilmektedir. Havai fişek ateşlenince bu son iki tipin kendi etraflarında döndükleri görülmektedir. Böylece filler üzerindeki tesirleri daha fazla oluyor olmalıdır. *Çerhî*ler üzerine tek dilli, iki dilli ve üç dilli olmak üzere başlıca üç tipte temren monte edilmektedir. Gerektiğinde savaşçıların temren kısımlarını da batırarak hayvanı durdurmaya ve kendilerini korumaya ya da gerektiğinde gayrete getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Sağ taraftaki minyatürde iki uçlu *çerhî*lerin bir ucunun yukarı ve diğer ucunun aşağı baktığı görülmektedir. Binitin kendi etrafında dönmesini kolaylaştırmak için bu şekilde tasarlandığı söylenebilir.

[8. Andhiyârî]

“Endhiyârî (أندھاری): Karanlık (تاریکی: târîkî) [anlamına gelir], Gîti hüdavend (Ekber) ona *ucyâlî* (أجیالی) adını verdi, aydınlık [anlamına gelir]. Bir buçuk *gezden* büyük dört köşeli bir *kirbastır* (pamuklu kumaş). *Sırma* (زربفت: *zerbefî*), *kadife* (مخمل: *mohmel/mehmel*) ve diğer kumaşlardan da yaparlar. İki ucunu *kilâvehe* (کلاوه: *fil tasması*) bağlayıp sinirlilik anında [filin başından] aşağı sarkıtırlar ve [filin etrafını] görmesini engellerler. Bu pek çok şeyi (zarar görmekten) korur. Fillerin çoğu, çok sinirlendiklerinde yüzlerinin önünde bir tarafından (örtüden) kurtulurlar. Hidivi âlem (Ekber) onun aşağısına üç [ağır] *çingırak* (زنگوله: *zengûle*) astı ve [filin örtüyü açmasını bu şekilde engelleyerek onun] eksik olan işlevini tamamladı.”⁴⁵

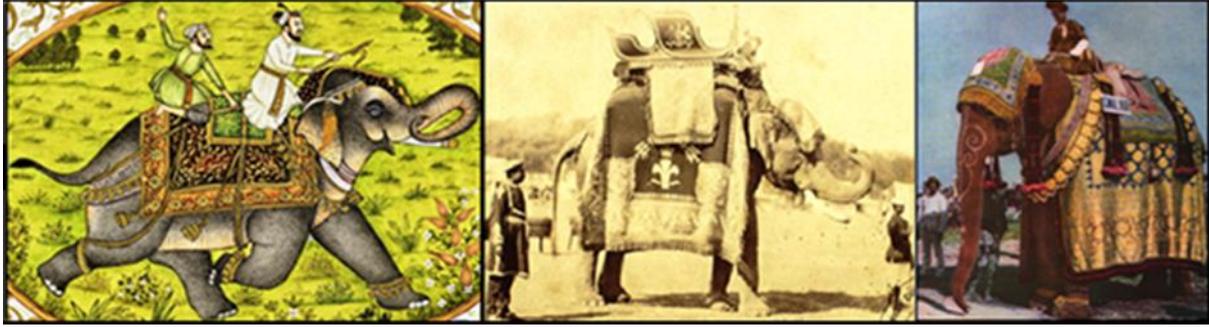
Hintçede “andh” ve “andha” kelimeleri kör, kör adam, kör yaratık, gözsüz, cahil ve karanlık anlamlarına gelmektedir⁴⁶. “Andhârî” kelimesi ise atların, fillerin veya öküzlerin gözlerine takılan perde anlamına gelmektedir⁴⁷.

Endhiyârî minyatür ve fotoğraflarına XIX. ve XX. yüzyılda ve çok az sayıda rastlanılmaktadır. Aşağıda sol taraftaki minyatürde bir filin *endhiyârî* örtülerek durdurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Aşağıda İngiltere Kralı VII. Edward’ın Galler Prensi iken, 1875-1876 yılları arasındaki Hindistan Gezisi esnasında meydana getirilen albüm içerisinde yer alan ortadaki fotoğrafta binilmek üzere hazırda bekleyen bir filin yüzüne *endhiyârî* örtülmüştür. Sağ taraftaki renkli fotoğrafta *endhiyârî* adlı binitin gösterişli bir örtü olduğu seçilmektedir. Örtünün etrafının altın renginde püsküller ile çevrili olduğu görülmektedir. Sol baştaki minyatürde görülen *endhiyârî* de sağ baştakine benzer bir şekilde altın renginde bir bordür ile çerçevelenmiştir.

⁴⁵ Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 136.

⁴⁶ McGregor 1994, 7; https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=35

⁴⁷ “Andhârî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=38

Resim 10: Çıngıraksız Endhiyârî Örtülmüş Filler.

Kaynaklar: “An Indian Ivory ‘Maharaja Riding an Elephant’ Miniature Painting, 19th Century”, <https://www.zacke.at/de/eintrag/28223/indian-ivory-maharaja-riding-elephant-miniature-painting-19th-century>; “Prince Elephant in State Trappings”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/vmh_kol-R1952-28-1512; Browne ve Dole 1912, 1812; “1912 Gwalior Elephant Great Coronation Delhi Durbar India Chromolithograph Photo”, <https://babel.hathitrust.org/cgi/imgsrv/download/pdf?id=nyp.33433072155405;orient=0;size=100;seq=193;attachment=0>

Endhiyârî adlı örtünün bir kullanım amacı da fillerin savaş anının gelmesini hareketsiz ve sakin bir şekilde beklemelerini sağlamaktı. Nitekim Chakravartî'nin Şair Magha'dan (VII-VIII. yüzyıl) aktardığına göre bu dönemde savaş başlayıncaya kadar hareket etmemeleri için fillerin gözlerini bir bez ile örtme geleneği benimsenmişti⁴⁸.

[9. Kilâwah]

“Kilâveh (كلاوه): Her biri birbirine dolanarak hazırlanmış birkaç ipten oluşan toplamda 8 parmak kalınlığında ve 1,5 gez uzunluğunda bir halattır. Her iki ucuna halka geçirip filin boynuna bağlarlar. *Filbân* her iki ayağını ona dayamış olarak [sağlamca] oturur. Bazen ipekten ve deriden de olur. Bazısına sivri uçlu küçük demir çiviler asarlar. Bunlar, kötü huylu fillerin başlarını sallayarak filbânları düşürmelerini engeller.”⁴⁹

Kilâwah/kilâveh kelimesi Hintçe çivi, tırnak, raptiye, başak sapı, ekipman ve araçlar anlamlarına gelen “kîl [kîlâ-]” adından türetilmiş gibi görünmektedir⁵⁰. “Kilâvâ” kelimesi ise *filbân*ın file yürümesini bildirirken ayaklarını dayadığı halat veya kölelik (bondage)⁵¹ anlamlarını taşımaktadır⁵². Bu anlamlar göz önünde bulundurulduğunda *kilâveh* adlı binit ismini fil tasması üzerine yerleştirilen çivilerden alıyor olmalıdır. Aşağıdaki minyatürde *kilâveh* adlı fil tasmalarının her iki ucuna yerleştirilen halkalar ve filbânların kilâveh üzerine ayaklarını nasıl dayadıkları görülmektedir. Altında yer alan günümüze ait çizimde ise *kilâveh* üzerindeki çiviler tasvir edilmektedir.

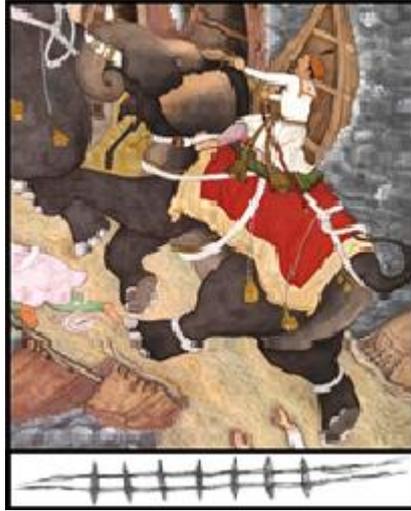
⁴⁸ Chakravartî 1941, 54.

⁴⁹ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136.

⁵⁰ Kidambi, Kaya 2013, 97; McGregor, 1994, 200.

⁵¹ Bondage: İnsanın kaçıp kurtulamayacağı türden bir kölelik; buna benzer bir durum (Procter 1993, 140).

⁵² “Kilâvâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=953

Resim 11: Çivisiz ve Çivili Kilâveh.

Kaynaklar: “Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9408/akbar-painting-basawan/>; Katrina Klaasmeyer, “Illustration from the Akbarnama”, <https://www.khanacademy.org/humanities/art-islam/islamic-art-late-period/a/illustration-from-the-akbarnama>; Phuangkum vd. 2005, 34.

Günümüzde Tayvan’da *mai kham khaw* (çivili tasma) adı çivili *kilâveh*ler kullanılmaktadır. Söz konusu tasmalar üzerinde demirden veya sert ahşaptan yapılmış düğümlü çiviler bulunmaktadır. Çok sıkı ya da çok gevşek olarak takılmamaktadır. Böylece fil normal durursa veya yürürse acı hissetmez. Boynunu döndürür, yuvarlar, büker ve sallarsa acı hisseder⁵³. Böylece *filbân*lar da düşmekten korunmuş olurlar.

[10. Dulthî’hi]

“Dulthî (دُلْثِي): Çok kalın beş gezlik bir halattır. *Kilâvehin* (كلاوه: fil tasması) üzerine sağlamlığını arttırmak için bağlarlar.”⁵⁴

“Dulthî” kelimesi bir ağaç yaprağı, büyük bir ordu, bir yığın veya bir miktar, yabancı pirinç anlamlarına gelen Hintçe “dul” kökünden geliyor olmalıdır. Bu kökten türetilen “duldar” sıfatı ise etli ve kalın anlamlarına gelmektedir⁵⁵. *Dulthî* kelimesinin anlamı “dul” adının yığın anlamı ve “duldar” sıfatının kalın anlamı ile bağlantılı olmalıdır.

Dulthî adlı urganın *kilâveh* adlı fil tasması üzerine sadece boyun kısmında dolandığı, ense kısmında ise dolanmadığı aşağıdaki minyatürlerde görülmektedir. Özellikle sağ taraftaki minyatürde bu husus daha net bir şekilde görülebilmektedir.

Resim 12: Dulthî Adlı Fil Tasması Takviyelerinin Bağlanış Şekli.

Kaynaklar: “Elephant Stories Miniature Paintings from Mughal India”, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/elephant-stories.html>; “Akbar”,

⁵³ Phuangkum vd. 2005, 34.

⁵⁴ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136.

⁵⁵ Thompson 1846, 213.

<http://collections.vam.ac.uk/item/O9408/akbar-painting-basawan/>; Katrina Klaasmeyer, “Illustration from the Akbarnama”, <https://www.khanacademy.org/humanities/art-islam/islamic-art-late-period/a/illustration-from-the-akbarnama>; “Single leaf of an elephant with mahout attacking four men”, <https://manuscripts.thewalters.org/viewer.php?id=W.702#page/1/mode/2up>

[11. Kanâr]

“Kenâr (کنار): Yarım *gezlik* (binitin uzunluğu yaklaşık 35 cm) keskin uçlu bir şiştir. *Kilâvehe* (كلوة: fil tasmalı) asarlar. Kulağın dibini tırmalayıp hayvanı sinirlendirir ve kışkırtır.”⁵⁶

“Kenâr” kelimesi muhtemelen Farsçadan alınmış olmalıdır. Bu kelime Farsçada böğür, kucak, yan taraf, elbisenin eteği gibi anlamlara gelmektedir⁵⁷. *Kenâr* adlı şiş, hayvanın boynunun yanlarına doğru asıldığı için veya hayvanın ön tarafına, kucağına doğru asıldığı için bu adı almış olmalıdır. Bununla birlikte kelime Hintçe küçük, küçük parça, bitki filizi, küçük parmak /serçe parmak anlamlarına gelen kan [kaṇa-]⁵⁸ veya kulak anlamına gelen “kan- [kaṇa-]” köklerinden de türetilmiş olabilir⁵⁹.

Minyatürlerde *kenâr* adlı binite çok az tesadüf edilmektedir. Sol taraftaki minyatürde *kenâr* rahatlıkla seçilebilmektedir. Sağ taraftakinin bir düğüm ile fil tasmalı (*kilâveh*) üzerine bağlandığı görülmektedir.

Resim 13: Kenâr Adlı Tahrik Şişleri.

Kaynaklar: “Two Princes On Elephants”, <https://www.christies.com/lotfinder/drawings-watercolors/two-princes-on-elephants-mughal-india-circa-5900966-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=5900966&sid=71f57ab0-aad9-47ef-972c-eddac5c64b0c>; “Taming of elephant, 17th century CE, Taj Mahal Museum, Agra”, <https://www.pinterest.co.uk/pin/219128338106443640/>

Yukarıdaki her iki minyatürde *kilâveh*, kulak hizasına gelen yerde fil tasmalı üzerine bağlanmıştır. Muhtemelen binitin daha kalın olan baş kısmında tasmaya takılmasını veya bağlanmasını sağlayacak bir delik veya kertik olmalıdır. Bu husus sağ taraftaki minyatürde belli belirsiz seçilebilmektedir. Şişin keskin olan ince ucu ise aşağı doğru uzanmaktadır. Soldaki minyatürde *filbân*ın topuğu ile şişin kalın ucuna baskı yaptığı izlenmektedir. *Filbân* bu hareketiyle hayvanın kulak dibini tırmalayarak onu savaşa kışkırtmaktadır. Anlaşılacağı üzere *kilâveh* adlı binit bir çeşit *mahmûz*⁶⁰ gibi kullanılmaktadır. Görevi ise hayvanı hızlandırmaktan ziyade saldırganlaştırmaktır.

⁵⁶ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136.

⁵⁷ Enverî h.ş. 1382, C II, 1849.

⁵⁸ McGregor 1994, 164.

⁵⁹ McGregor 1994, 164; Thompson 1846, 73.

⁶⁰ Mahmûz: Binilen hayvanın yürüyüşünü hızlandırmak amacıyla dürtmek için, potin veya çizmenin ökçesine takılan “U” biçiminde, çelikten yapılmış, sivri dişli âlet (Ahmet Fidan vd. 2004, 1881).

[12. Đór]

“Đór/dovr (دور): Kuyruktan boyna kadar (uzanan) çok iri bir urğandır. Gerektiđi gibi bağlandığında sadece bir süs değildir ayrıca fil uygunsuz hareketler yaptığında onu durdurmaya yarar. Ayrıca ona pek çok *süs ve zînet* (پیرایه: *pirâye*)⁶¹ bağlarlar.”⁶²

Hintçede “dor” ve “dorâ” [davara-; dorâ-] kelimeleri iplik, sicim, halat, bağ, bağlamak ve tuzak kurmak gibi anlamlara gelmektedir⁶³. Hintçede “đorî” kelimesi ise halat, urgan, halat döngüsü/ilmiği anlamlarına gelmektedir⁶⁴. Nitekim Shakshi Gupta, tarafından bildirildiğine göre *dór/dovr* adlı binite “*bandhan*”⁶⁵ adı da verilmekteydi⁶⁶. Bununla birlikte bu kelimeyi hem “dor” hem de *dovr* (دور: do[v]r) şeklinde okumak mümkündür. Farsçada do[v]r bir şeyin etrafı, çevresi anlamlarına gelmektedir⁶⁷. Binit adını fillerin gövdesini çepe çevre sarmasından dolayı da almış olabilir. Her iki kelimenin anlamları da bu binitin adı ile çok yakından ilişkilidir. Bununla birlikte kelime Farsça’dan Hintçeye geçmiş olmalıdır.

Aşağıdaki minyatürlerde *dovr* ve *piçveh* (*fil kemeri*) adları verilen binitlerin nasıl bağlandıkları ve söz konusu iki binitin de ikişer halatın birleştirilmesi/yan yana getirilmesi ile oluşturuldukları görölmektedir.

Resim 14: Dövr ve İki Halatlı Dövr Kullanılışı.

Kaynaklar: “Painting Miskina”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9532/painting-miskina/>;
Losty 2011, 47; Kapoor Galleries 1975, 86.

Aşağıdaki minyatürde ise üç halatın birleştirilmesi ile oluşturulan bir *dovr* resmedilmiştir. Muhtemelen *dovr* adlı urganın ve hatta diğer urganların kaç kat olarak bağlanacağı filin büyüklüğüne ve gücüne göre değişmekteydi.

⁶¹ Pirâye: 1. Süs ve zînet. 2. Altın, mücevher, zînet ve tezyîn eşayası ki bir kimse veya bir şeyi süslemek için eklerler. 3. Kap, bardak, içki kadehi (Enverî h.ř. 1382, C I, 522).

⁶² Ebu’l-Fazl-ı ‘Állâmi 1872, C I, 136.

⁶³ McGregor 1994, 423; Kidambi ve Kaya 2013, 178.

⁶⁴ “đorî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1962

⁶⁵ Bend, Farsçada halat, kayış, ip gibi bağlamak için kullanılan şeyler anlamına gelmektedir (Enverî 1381, C II, 1032).

⁶⁶ *Hathiyari pheelkhana talake ri bahi*’den aktaran Gupta 18 June 2018, parag. 21.

⁶⁷ Enverî, h.ř. 1382, C I, 1071.

Resim 15: Üçerli Halat Grupları Halinde Bağlanmış Dovr ve Piçveh.

Kaynak: “Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9408/akbar-painting-basawan/>; Katrina Klaasmeyer, “Illustration from the Akbarnama”, <https://www.khanacademy.org/humanities/art-islam/islamic-art-late-period/a/illustration-from-the-akbarnama>

Filler üzerine asılan süsler *dovr* adlı urgan ile güvence altına alınırdı. *Dovr*, filin etrafını sararak süsleri birbirine bağlamaktaydı. Böylece muazzam varlığın hareketi esnasında bunların yerinden kıpırdamaması sağlanırdı⁶⁸.

Dovr, bazı minyatürlerde basitçe kuyruğun altından dolanmış olarak gösterilmektedir. Aşağıda sol taraftaki minyatürde ise daha özenli bir şekilde bağlanmıştır. Urgan kuyruğun altından geçip filin etrafını çepre çevre dolaşmaktadır. Buna ilaveten biri hemen kuyruğun üstünden olmak üzere iki paralel kısa halat yardımı ile *dovr* adlı binitin iki ucu hayvanın kıç kısmında birbirine düğümlenerek bağlanmıştır. Böylece *dovr* çok daha gergin hale getirilmiştir. Sağ taraftaki resimde ise *dovr* ve *piçvehin* bir işlevinin de avlanan hayvanların ve diğer eşyaların fillere yüklenmesi olduğu görülmektedir.

Resim 16: Dovr Urganının Daha Sağlam Bir Bağlanış Şekli ve Yükleme Amacıyla Kullanılması.

Kaynak: “The Grand Mughals - Babur to Bahadur Shah Zafar (1526-1857)”, <https://www.rarebooksocietyofindia.org/grid-layout.php?t=1&page=3>; *Recueil de peintures et de calligraphies des meilleurs artistes de la Perse et de l'Inde*, Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Smith-Lesouëf 247, vue 113 - folio 54r: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52507620v/f113.item.r=1%C3%A9l%C3%A9phant>

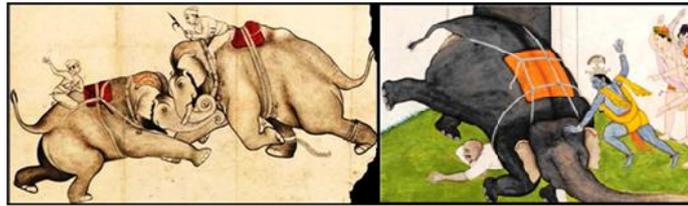
⁶⁸ Gupta 18 June 2018, parag. 21.

[13. Gadelah]

“Gedileh (گدله): Filin sırtı üzerine konan *yastık/büyük yastık*tır (تکيه: *tekiye*⁶⁹). Onun üzerinde (زیر)⁷⁰ halatlar vardır. Sırtı yaradan korur ve rahatlık verir.”⁷¹

Hintçede “gaddâ” kelimesi yastık anlamına gelmektedir. “Gadelâ” kelimesi ise kalın yastık anlamına gelmektedir⁷². Gadelâ kelimesi ayrıca (oturmak için) büyük yastıklı yatak/[minder] ve (Bihar eyaletinde) devenin eyer yastığı (saddle-pad of camel), filin tahtrevân yastığı (howdah-pad of an elephant) anlamlarına da gelmektedir⁷³. Böylece fil sırtına yerleştirilen yastık dışında, fil *tahtrevân*ları içerisinde döşenen yastıklar için de bu adın kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki minyatürlerde yastıkların *dovr* ve *piçveh* adlı organların birbirlerine düğümlendikleri kesişim yerlerinin altlarına yerleştirildikleri ve böylece fillerin sırtlarını yara olmaktan korudukları görülebilmektedir.

Resim 17: Fil Yastıkları.

Kaynaklar: “Two Elephants Fighting, Ridden by Their Mahouts”,

<https://www.bonhams.com/auctions/21359/lot/262/?category=list>; Losty 2020, 16:
https://www.francescagalloway.com/usr/documents/publications/publication_download_url/19/painting-for-the-pahari-rajasthani-2020.pdf; “Asia Week New York 2020: Francesca Galloway”,
<https://www.asianart.com/exhibitions/aany/galloway2.html>

[14. Gudauñi]

“Gudevî (گدوتی): *Pirinçten*⁷⁴ yapılmış bir *zincirdir*. Kuyruğun yakınına asarlar, kuyruğu [*dôr/dovr* adındaki] organın [*sürtünerek*] zarar vermesinden korur ve süsü arttırır.”⁷⁵

Hintçede “gudî” kelimesi için küçük pirinç kap anlamı verilmektedir⁷⁶. Gudevî kelimesi “gudî” ile aynı kökten geliyor olmalıdır.

Aşağıda soldaki minyatürde *gudevî*, *dovr* ve *piçvehin* kesiştiği yerden kuyruğa doğru uzatılmıştır ve uzundur. Ortadaki ve sağ baştaki ve minyatürlerde ise *gudevî*ler *dovr* adlı organın bir uzantısı olarak kuyruğa çok yakın bir yerde ona bağlanmışlardır ve çok daha kısırdırlar. Dikkati çeken diğer bir husus

⁶⁹ Tekiye: Yastık/büyük yastık (Enverî, h.ş. 1382, C I, 650).

⁷⁰ Bu cümlede “altında” anlamına gelen زیر (زیر) edatı kullanılmıştır. Bu edat halat ve yastıkların konumuna uygun düşmemektedir. Bunun yerine “aşağı” anlamına gelmekle birlikte kadim dönemde yukarı anlamına da gelen zeber (زیر) edatı (Enverî h.ş. 1382, C I, 1191) kullanılmış olmalıdır. Burada bir istinsah hatası olduğu düşünülebilir.

⁷¹ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136.

⁷² Kidambi ve Kaya 2013, 117.

⁷³ McGregor, 1994, 254.

⁷⁴ Pirinç: Bakır içine çinko katılarak elde edilen sarı renkte bir alaşımdır.(Fidan vd. 2004, C III, 2307).

⁷⁵ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 136-137.

⁷⁶ “Gudî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?qs=gudi&matchtype=containing

ise soldaki ve ortadaki minyatürlerde söz konusu binitlerin prinç alaşımı renginde (sarı) olmasıdır. Buna karşın sağdakinin ise sarı rente olmamasıdır. Bu durumda *gudevî*lerin prinç alaşımı dışında başka materyallerden de üretildiği söylenebilir.

Resim 18: Gudevî Adlı Zincirin Bağlanma Yöntemleri.

Kaynaklar: “Elephant ridden by a female mahout”,

<https://www.flickr.com/photos/thesandiegomuseumofartcollection/6124549105/>; “Emperor Akbar

Riding an Elephant on a Hunting Expedition”,

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/howard-hodgkin-portrait-artist-117120/lot.96.html>;

“North India, Rajasthan, Udaipur Maharana Bhim Singh (r.1778-1828) Watching an Elephant Fight”, <https://www.lotsearch.de/lot/north-india-rajasthan-udaipur-maharana-bhim-singh-r-1778-1828-watching-28842821?page=4>

[15. Pichwah]

“Piçveh (پچوه): Halat bir kemerdir. Filin *sağrısı* (سرین: *sorîn*)⁷⁷ üzerine asarlar/bağlarlar. *Bhoî* (بهوئی: fil sırtındaki savaşçı) ona yaslanır ve ok atarken yardımcı olur/dayanak olur.”⁷⁸

“Pichwah/piçveh” kelimesi “picha” kökünden geliyor olmalıdır. Hintçede picha/pîchâ kelimesi geri, geriye, sırt gibi anlamlara gelmektedir⁷⁹. Aynı kökten türeyen “pichalâ”, “bir şeyin arkasına düşen biri” ve “-ın arka tarafı” ve “pichhwai” “geriye doğru asmak için” gibi anlamlara gelmektedir⁸⁰. *Piçveh* filin sırtına bağlandığı için bu adı almış olmalıdır. *Bhôi* onun uzantısını sırtına takarak, fil şaha kalktığında arka tarafta asılır gibi durduğu için de bu adı almış olmalıdır. Aşağıdaki minyatürler incelendiğinde bu husus çok daha iyi anlaşılacaktır.

Bazı minyatürlerde *piçveh* ve *dôr/dovr* adlı organların keşişim noktalarından birbirlerine düğümlendikleri görülmektedir. Düğümlendiklerinde her iki binit parçası da daha sabit ve daha gergin bir hale gelmektedirler. Böylece *filbân* ve *bhôi*ler onlardan destek olarak daha dengeli bir şekilde silahlarını kullanabilmektedirler. Düşmemek için de bu halatlara tutunmaktadırlar. Bu hususlar aşağıdaki minyatürde görülebilmektedir. Ayrıca sağ tarafta bulunan *bhôi*nin sırtında fil şaha katlığında düşmemesini sağlayan *piçvehe* bağlı sırt desteği görülmektedir.

⁷⁷ Minyatürler incelendiğinde *piçveh* adlı halat kemerin metinde belirtildiği gibi tam *sağrı* (*sorîn*) üzerinde olmadığı daha çok hayvanın ön ayaklarına yakın olduğu görülmektedir. Sorîn: But, kalça, kık; sağrı. (Kantar 1998, 362).

⁷⁸ Ebu'l-Fazl-ı 'Allâmî 1872, C I, 137.

⁷⁹ McGregor 1994, 632; https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=2995

⁸⁰ “Pichalâ” ve “pichhwai”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=2996

Resim 19: Piçveh ve Dor Adlı Binitlerden Tutunarak Filin Üstünde Kalmaya Çalışma.

Kaynak: “Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9597/akbar-painting-basawan/>; “Akbar Being Received by Khan Kilan, the Governor of Nagaur, 1570”,

http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1570-Akbar_Being_Received_by_Khan_Kilan-large.htm

Piçveh adlı halat kemerlerin arka tarafında bazen de önünde ve arkasında ona paralel yarım halat kemerler bulunmaktadır. Böylece savaşçıların tutunma alanı arttırılmaktadır. Aşağıda sol baştaki ilk iki minyatürde bahsedilen yarım kemerler yer almaktadır. Soldan 3. ve 4. minyatürlerde ise yarım kemerlere sırt desteği bağlandığı görülmektedir.

Resim 20: Piçveh Kemerleri, Yarım Kemer Uzantıları ve Sırt Destekleri.

Kaynaklar: “Éléphant”, http://expositions.bnf.fr/inde/grand/exp_048.htm; Smith 2014, 156-157; “The Grand Mughals - Babur to Bahadur Shah Zafar (1526-1857)”,

<https://www.rarebooksocietyofindia.org/grid-layout.php?t=1&page=3>; “Akbar Crosses the Ganges on an Elephant”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9633/akbar-crosses-the-ganges-on-painting-jagan/>;

“Akbar crossing the Ganges on his elephant Udiya, in pursuit of the rebels Khan Zaman and Bahadur Khan, 1567”, [http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1567-](http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1567-Akbar_crossing_the_Ganges_on_his_elephant-1-Akbarnama-large.htm)

[Akbar_crossing_the_Ganges_on_his_elephant-1-Akbarnama-large.htm](http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1567-Akbar_crossing_the_Ganges_on_his_elephant-1-Akbarnama-large.htm); “Painting”,

<http://collections.vam.ac.uk/item/O9609/painting-miskina/>; “Akbar’s forces besieging Rai Surjan Hada’s fort of Ranthambhor, 1569”, [http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1569-](http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1569-The_imperial_army_besieges_Ranathambhor_fort-Akbarnama-large.htm)

[The_imperial_army_besieges_Ranathambhor_fort-Akbarnama-large.htm](http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1569-The_imperial_army_besieges_Ranathambhor_fort-Akbarnama-large.htm)

Bir fil dövüşünü tasvir eden aşağıdaki minyatürde, *bhôi*lerin yarım kemerlerden nasıl destek aldıkları, sırt desteklerini kullanarak düşmekten kurtulmaya çabaladıkları görülebilmektedir. Soldaki *bhôi* yere düşmüştür. Bu minyatürde *piçveh* ve *dovr* adlı binitler daha önce sunulan minyatürlerden farklı olarak birbirlerine düğümlenmemişlerdir. Önce *piçveh* bağlanmış, *dôr/dovr* ise üzerinden geçirilmiştir. Sol taraftaki fil üzerine oturan *filbân*, fil kancasını *dovru* meydana getiren ikili halat seti arasına yerleştirmiştir.

Resim 21: Piçvehe Paralel Yarım Kemerlerin Tutunma Alan ve İmkânını Arttırması.

Kaynak: “North India, Rajasthan, Udaipur Maharana Bhim Singh (r.1778-1828) Watching an Elephant Fight”, <https://www.lotsearch.de/lot/north-india-rajasthan-udaipur-maharana-bhim-singh-r-1778-1828-watching-28842821?page=4>

[16. Chaurásî]

“Çevrâsî (چوراسی): Sekirlât (سفر لاط) ⁸¹ kumaşına dikilen birkaç çingiraktır (زنگوله: zengûle). İpe dizip filin önüne ve arkasına bağlarlar. Görkem arttırır ve süsü çoğaltır.”⁸²

“Chaurásî” kelimesi Hintçe “chaurâ” adı ile bağlantılı olabilir. Bu ad süpürge darısı, darı sapı, Hindistan cevizi lifi, pamuk sapı gibi anlamlara gelmektedir⁸³. Zillerin üzerine dikildiği kumaş süpürge darısı, Hindistan cevizi lifi ve pamuk gibi materyallerden dokunduğu için çevrâsî adlı binit bu adı almış olabilir. Sağlamlığından dolayı özellikle Hindistan cevizi lifleri tercih edilmiş olmalıdır⁸⁴. Aşağıdaki minyatürlerde çeşitli renklerdeki kumaş veya deri materyaller üzerine dikilmiş zil dizileri (çevrâsî) görülmektedir.

⁸¹ Sekirlât / Seklâtun (سفر لاط/سقلاطون): Bağdat’da dokunan ipekten yapılan sırmalı bir çeşit kumaştır. 2. Lacivert ya da kırmızı renkte nefis bir kumaş (Enverî h.ş. 1382, C I, 1310).

⁸² Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137.

⁸³ “Chaurâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1660

⁸⁴ Hindistan cevizi liflerinden dokunan halatlar çok sağlam olup gemilerde kullanılırdı. (Süleyman el-Tâcir, 64; Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî 2015, 140; Marco Polo, 36-37; Kansoy 2018, 1192-1193).

Resim 22: Çevrâsî Çingirakları.

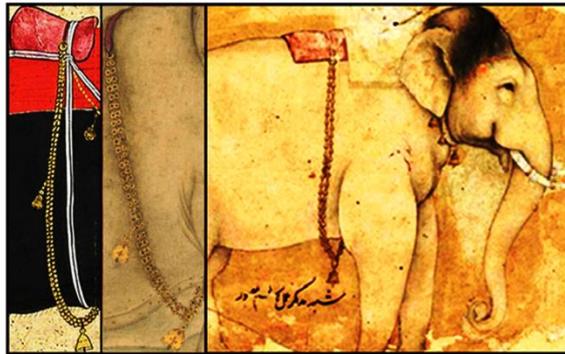
Kaynaklar: Saller 1999, 325; “Elephants and Riders in Combat”,

<http://collection.sdmart.org/Obj5552?sid=3441&x=8943>; “Elephants and Riders in Combat, 1st quarter 17th century, India”, http://warfare.ga/Moghul/17thC/Elephants_and_Riders_in_Combat.htm

[17. Piṭkachh]

“Pitkeçh (پیت گچھ): [Filin] beline bağladıkları iki zincirdir. Buna zil (زنگ: zeng) bağlayıp karnın altına asarlar. Güzellik ve görkemi artırır.”⁸⁵

“Piṭkachh” adının “pit” ve “keçh” kelimelerinden teşkil edilen birleşik bir ad olduğu söylenebilir. Bu iki addan “pit” Hintçede arka, sırt, oturak anlamlarına gelen “pîṭh [pṛṣṭha-]”⁸⁶ ve sırt anlamına gelen “pîṭhâ” adlarından geliyor olmalıdır⁸⁷. *Pitkeçh* adlı zincirin fillerin sırtına yerleştirilen yastığın üzerinden geçiyor olması bu yöndeki kanıyı pekiştirmektedir. “Keçh” kelimesinin anlamına ise ulaşılacaktır. Aşağıdaki minyatürlerde *pitkeçh* adlı binitlerin nasıl bağlandıkları ve üzerlerine biri karnın altında ve ikisi sağ ve solda olmak üzere üçer çan ilave edildiği görülmektedir.

Resim 23: Üç Zilli ve Tek Zilli Pitkeçhler.

Kaynaklar: “Elephant ridden by a female mahout”,

<https://www.flickr.com/photos/thesandiegomuseumofartcollection/6124549105/>; “Portrait of Emperor Jahangir Riding an Elephant”, <https://www.clevelandart.org/art/1920.1970>; “Elephants and Emperors: Elephants in Indian Painting and Culture”,

⁸⁵ Ebu'l-Fazl-ı 'Allâmi 1872, C I, 137.

⁸⁶ McGregor 1994, 633; Kidambi ve Kaya 2013, 223.

⁸⁷ “Pîṭhâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=3021

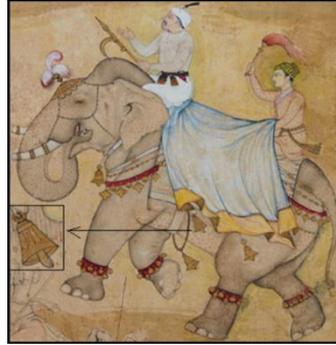
<https://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/calendar/whatson/elephants-and-emperors-elephants-indian-painting-and-culture>

Yukarıdaki minyatürlerde *pitkeçh* adlı zincir kemerlerin iki zincirden teşkil edildikleri, sırt kısmında bir bağ/kemer yardımı ile iki uçlarından birleştirildikleri görülmektedir. İlk ikisinde *pitkeçh* üzerine karın altında büyük bir zil/çan asıldığı ve her iki yana (sağrı) da birer zil ilave edilebildiği görülmektedir. Sonuncusunda sadece karın altında bir zil bulunmaktadır.

[18. Large chains]⁸⁸

“Bozorg zenghâ (بزگ زنگها): büyük ziller): Filin her iki yanına [sağ tarafta 3 ve sol tarafta 3 adet olmak üzere] altı tane ve *kilâvehe* (fil tasması) üç tane asarlar. Bunu Gîtü Hüdavend (Ekber) ekledi.”⁸⁹

Bozorg zenghâ ismi Farsça bir addır. Farsçada bozog büyük ve zeng ise çan ve zil anlamına gelmektedir⁹⁰. Bozog zenghâ ismi çoğuldur ve büyük çanlar/ziller anlamına gelmektedir. Aşağıdaki minyatürde büyük ziller görülmektedir. Yukarıdaki tanımdan boyun üzerine bağlanan büyük zillerin sayısının aşağıdaki minyatürde görülenin aksine üçe kadar çıkabildiği anlaşılmaktadır.

Resim 24: Bozorg Zenghâ/Büyük Ziller.

Kaynak: Losty ve Kwiatkowski 2016, 14; “Emperor Akbar Riding an Elephant on a Hunting Expedition”, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/howard-hodgkin-portrait-artist-117120/lot.96.html>

İtalyan seyyah Niccolao Manucci (19 Nisan 1638-1717) tarafından bildirildiğine göre “tüm filler yoldan geçenleri uyarmak, harekete geçmelerine ve yoldan çekilmelerine zaman kazandırmak amacıyla vücutlarına bağlanmış ziller ile yürürlerdi; çünkü bir fil koştuğunda veya sadece yürüdüğünde bir atın yapacağı gibi duramazdı.”⁹¹

[19. Quţás]

“Kutâs (قطاس): Aşağı yukarı elli tanesi *savaş dişi* (*fil dişi*), alın, boğaz ve gerdanına asılan [Tibet/yak öküzü kuyruğudur]. Siyah, beyaz ve alaca renk olur. Görkem ve süsü artırır.”⁹²

⁸⁸ Eserde “bozog zenghâ” adının hareketleri verilmemiştir. Bu nedenle de İngilizce çeviride bu adın okunuşu yerine İngilizce karşılığı aktarılmıştır. Fakat hatalı bir şekilde “büyük zincirler” anlamına gelen “large chains” şeklinde aktarılmıştır (Abul-Fazl-i-‘Allâmi 1873, C I, 128).

⁸⁹ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmi 1872, C I, 137.

⁹⁰ Kanar 1998, 104, 332.

⁹¹ Niccolao Manucci 1907, C II, 364.

⁹² Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmi 1872, C I, 137.

Kutâs kelimesi Yunancadan Arapçaya geçmiştir. *Kutâs*, yak öküzü (غوژاوغاو: goj gâv) kuyruklarından yapılan püsküllerin/ponponların adıdır. Genellikle onu mızrak ve ‘alem üzerine takarlardı veya atların boyunlarına asarlardı⁹³.

Aşağıdaki minyatürlerde *kutâs* adlı süslerin fillerin vücutlarının hemen hemen her yerine asıldıkları, beyaz, kırmızı ve kırmızı renk *kutâs*lar kullanıldığı görülmektedir.

Resim 25: Beyaz, Kır ve Kırmızı Fil Kutâsları.

Kaynaklar: “Elephant and Trainer”, <https://asia.si.edu/object/F1956.12/>; “Elephant and Rider [White Elephant]”,

https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=35686&searchstring=elephant.

[20. Tayyâ]

“Teyyâ (تَيَّأ): Her biri bir karış uzunluğunda, 4 parmak genişliğinde birbirine halkalarla bağlanmış 5 demir tabakadan oluşur. *Teyyânın* iki tarafında da iki *zincir* bulunur, her biri bir *gez* uzunluğunda, bir tanesi kulağın üzerinden diğeri de altından geçer. Bunların ikisi de *kilâvehe* bağlıdır. Bu ikisinin arasında başka bir *zincir* daha vardır. O da başın üstünden geçip *kilâvehe* bağlanmıştır ve yukarı bölgesinden kıvrılmış dört demir çivi geçirilmiştir. (Çivilerin) üzerinde demir topuzlar bulunmaktadır. *Kutâs*lar “burada” (kıvrık çivilerin topuz kısmı) yer alır. Onların aşağı tarafında üç tane benzer şekilde tasarlanmış *zincirler* yer alır. Bunun yanında topuza bağlanmış dört *zincir* daha vardır. Bunların ikisi tıpkı öncekiler gibi bir topuzla sonlanır. Diğer ikisi de *fildeşine* bağlanmıştır. Bu topuza üç farklı *zincir* daha bağlanmıştır. Bunlardan ikisi filin hortumunun etrafından bağlanmıştır. Ortadaki de aşağı doğru sarkıtılmış ve üzerinde *kutâs*ların topuzu ve hançerler yer almaktadır, sonraki ise alnın üzerinde yer alır. Bütün bunlar biraz süs biraz da diğer hayvanları korkutmak içindir.”⁹⁴

Hintçe sözlüklerde “tayyâ” kelimesine tesadüf edilmemektedir. Bununla birlikte tayyâ kelimesi Hintçe “telâ/tela” kelimesi ile bağlantılı olabilir. Bu kelime Hintçede evlilik kıyafeti ve evlilik seramonisi anlamlarına gelmektedir⁹⁵. *Tayyâ* adlı binit ile fillerin başları gelin başı gibi süslediğinden dolayı bu ihtimali göz önünde bulundurmaktadır.

Teyyânın kulak altından ve üstünden geçen iki ana zincir ile fillerin başlarına sabitlendikleri ve zincirlerin kesişim yerlerindeki topuzların *kutâs*lar ile süslandikleri aşağıdaki Babürlü fil minyatürlerinde görülmektedir.

⁹³ Enverî h.ş. 1382, C II, 1601, 1719.

⁹⁴ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 137.

⁹⁵ McGregor 1994, 407; “telâ/tela”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?qs=tela&matchtype=containing

Resim 26: Babürlü Devri Teyyâları.

Kaynaklar: The Walters Art Museum 2009: <https://art.thewalters.org/files/pdf/W596.pdf>;
“Elephant and Rider [White Elephant]”,

https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=35686&searchstring=elephant; Losty ve Kwiatkowski 2016, 14; “Emperor Akbar Riding an Elephant on a Hunting Expedition”, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/howard-hodgkin-portrait-artist-117120/lot.96.html>

Aşağıda rajaların fillerini gösteren minyatürlerde *teyyâlar* daha detaylı bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Zincirlerin bir dantel gibi fillerin yüzlerini kapladıkları, zincirlerin kesişim noktalarına topuzlar ve topuzların üzerlerine de küçük *kutâs*lar yerleştirildiği görülmektedir.

Resim 27: Rajalar Tarafından Kullanılan Teyyâlar (Sağdaki minyatür fotoğrafı Shakshi Gupta tarafından çekildi).

Kaynaklar: “Rao Chatra Singh [Rao Raja Chhatrasa] (r. 1632-1658) of Bundi and his son Bhao Singh (r. 1658-1682) [Rao Chhatrasal and Bahao Singh Riding and Elephant]”,

https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=31425&searchstring=elephant; “A Study of an Elephant”, <https://onlineonly.christies.com/s/looking-east-art-india-western-asia/study-elephant-8/21523>; “Caparisoned Elephants”, <https://www.sahapedia.org/caparisoned-elephants#lg=1&slide=12>

[21. Pâk’har]

“Pâkher (پاکھر): Çelikten (فولاد: *fûlâd*) yapılan çok büyük zırhtır (برگستوان آسا: *bergustvân-i âsâ*). Baş ve hortum için müstakil (cûdâgâne) bir zırh (سلاحی: *silâhî*) vardır.”⁹⁶

“Pakhavârâ” ve “pâkhar” kelimeleri ayın aydınlık ve karanlık yarısı, ayın on beş günlük iki bölümünden biri anlamlarına gelen “pâkh [pakşa-]” kökünden geliyor olmalıdır. “Pâkh” kökünden türetilen pâkhar

⁹⁶ Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137.

kelimesi ise Hintçede at ve fil zırhlarına verilen bir addır⁹⁷. Bu adın “pâkh” kökünden türemiş olması bu zırhların ay gibi parladıklarına, yani metalik olduklarına işaret etmektedir⁹⁸.

Aşağıda sağ tarafta 17/18. yüzyıla ait, üst üste bindirilmiş küçük çelik plakalardan oluşturulmuş bir Hint fil zırhı bulunmaktadır. Dikkatlice incelendiğinde zırhın baş kısmının müstakil olduğu görülebilmektedir. Sol tarafta ise 18. yüzyıla ait, Hint yapımı fil baş zırhı yer almaktadır. Büyük plakalardan imal edilmiş zırhın plakaları arasındaki bağlantıların örgü zırhlar ile sağlandığı müşahede edilmektedir. Bu zırh yukarıdaki gövde zırhı gibi, üst üste bindirilen küçük parçalardan oluşturulmamıştır.

Resim 28: Fil Zırhları (Soldaki: Tam Ağırlığı 118 kg., materyaller: tekstil, deri, pamuk, çelik, pirinç, Hindistan’da 1798 ile 1800 yılları arasında (Madras Valisi) 2. Lord Clive Edward’ın eşi Lady Clive tarafından satın alındı ve 1801’de İngiltere’ye getirildi; Sağdaki: İngiltere Kralı VII. Edward’a Galler Prensi iken, 1875-1876 yılındaki Hindistan gezisinde, Dholpur Ranası Nihal Singh tarafından hediye edilmiştir).

Kaynaklar: “Elephant armour (bargustavan-i-pil) (17th century - 18th century)”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-1761.html>; “Chanfron from Elephant Armour Eighteenth Century”, <https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/38594/chanfron-from-elephant-armour>

[22. Gaj-jhamp]⁹⁹

“Gec-chenp (گج چنپ): Pâkher (پاکھر: çelik zırh) üzerine örtülen bir örtüdür (پوششی: pûşeşi). Büyük bir görkem verir. Bir yerde birleştirilmiş üç kat kaba kumaşdan (آبفته: âbefte) dikerler. Dışına geniş bağlar asarlar.”¹⁰⁰

“Gec-chenp” kelimesi Hintçe “gac” ve “chanp” adlarından teşkil edilmiştir. Hintçede “gac/gaj” kelimesi “fil” anlamına gelmektedir. “Chanp/jhanp” ile aynı kökten geldiği anlaşılan “jhampnâ [jhamp-]”

⁹⁷ McGregor 1994, 619; https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=2753

⁹⁸ Babürlülerden önceki Türk devletleri de fillere çelik zırhlar giydirmektedirler. Bu zırhlara *bergustvân* veya *bergustvân-i pîl/fil* adları verilmekteydi. Fil zırhlarının koruma gücü ve Gazneliler Devleti devrinde fillere demir/çelik zırh giydirilmesi hakkında (Kansoy, Eylül 2019, 1494, 1497).

⁹⁹ Kelime *Âin-i Ekberi*’de *gec-chenp* (گج چنپ) imlası ile verilmekle birlikte İngilizce çeviride *gaj-jhamp* imlası ile yer almaktadır. Orijinal metindeki “n” harfi yerine İngilizce okunuşunda “m” harfi kullanıldığı görülmektedir (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 129). Shakshi Gupta’nın açıklamalarında görüleceği üzere “Gec-chemp” daha sonraları “*seeri*” adı ile de anılmaya başlanmıştır (Gupta 18 June 2018, parag. 16).

¹⁰⁰ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî 1872, C I, 137.

kelimesi örtülü olmak, gizli olmak ve “chañpanâ” kelimesi ise kaplamak ve kapamak anlamlarına gelmektedir¹⁰¹. Böylece *gec-chenp* adı verilen fil örtülerinin filleri büyük oranda örttükleri, vücutlarını zararlara karşı korudukları anlaşılmaktadır. Muhtemelen aynı *pâkher* adlı fil zırhı gibi *gaj-chañp* adlı örtünün (fil giysisinin) de bazı örneklerinde gövde ve baş kısmı için birbirinden bağımsız iki parçası bulunuyor olmalıdır.

Çelik zırhların yanı sıra ateşte sertleştirilmiş deriden ve ağır kumaşlardan yapılan [*gec-chenp* adlı] örtüler de filleri korumaktaydı¹⁰². *Gec-chenp* adlı örtünün tekstilden yapılmış olması ve üzerindeki geniş bağlar filler üzerindeki savaşçılara daha fazla ve daha kolay bir tutunma imkânı sağlıyor olmalıdır. Minyatürlerde bu örtüler sık sık tasvir edilmekle birlikte altında kalan *pâkher* adlı çelik zırhlar pek betimlenmemektedir.

Aşağıdaki minyatürlerde birincisi tek renk ve ikincisi rengârenk olmak üzere iki *gec-chenp* bulunmaktadır. Sağ taraflarında ise günümüze ulaşan renkli bir *gec-chenp* yer almaktadır. Bu binitlerin fillerin ayakları ve kuyrukları hariç bütün gövdelerini ve başlarını örttükleri görülmektedir.

Resim 29: Babürlüler Devrinde ve Günümüzde Gec-chenp (Sağdaki: 19. Yüzyıl, Hyderabad, Telangana, uzunluğu 4 m 25.0 cm. eni 1 m 70.0 cm.).

Kaynaklar: Kramrisch 1986, 60 (53. resim); “Elephant in Battle”,

<https://philamuseum.org/collections/634-549.html#object/88265>; Niccolao Manucci, *Libro Rosso*, vue 72-73: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f5.planchecontact.double>; Saller 1999, 207; “An Elephant Back Spread Cloth”,

http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-ACQ-91-42-3897

Günümüzde *seeri* adıyla da bilinen *gec-chenp* adlı fil örtülerinin kaba kumaştan dikildikleri *Âin-i Ekberî*’de bildirilmektedir. Bununla birlikte zengin süslemeli kumaşlardan yapılmış, *altın iplikler* (*zerdûzî*) ile işlenmiş ve gevşek püsküller ile süslenmiş dekoratif türleri de bulunmaktadır¹⁰³. Nitekim yukarıda sunulan iki örnekte bu örtüler rengârenktir. Sağ tarafta verilen XIX. yüzyıldan kalma *gec-chenp* (*hati-thool*) örneği altın iplikler (*zari/zerdûzî*) ile işlenmiştir. Her yerinde çiçek ve hayvan motifleri bulunmaktadır. Orta kısmında büyük bir dikdörtgen bez parçası eksiktir. Örtünün arka fonu tuğla kırmızısı renginde bir kadife kumaştır¹⁰⁴.

¹⁰¹ McGregor 1994, 250, 387; Kidambi ve Kaya 2013, 115, 171.

¹⁰² Saller 1999, 207.

¹⁰³ Gupta, 18 June 2018, parag. 16.

¹⁰⁴ “An Elephant Back Spread Cloth”: http://museumsfindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-ACQ-91-42-3897

[23. Meg'h đambar]¹⁰⁵

“Migh denber (مىگه دنبر): Gîtî Hüdavend'in (Ekber) icat ettiği *tentedir*¹⁰⁶ (شاميانه: *şâmiyâne*). Görkemi arttırır ve *filbân* gölgesinde rahatlık bulur.”¹⁰⁷

“Megh đambar”, Hintçe bulut anlamına gelen “megh”¹⁰⁸ ve ayın bir çeşidi ve tabaka anlamlarına gelen “đambara” kelimelerinden türetilmiştir. Bu iki kelime birleştirildiğinde “bulut tabakası” anlamı ortaya çıkmaktadır. Dasa, bununla bağlantılı olarak “meghđambar” kelimesine “büyük tente” anlamı vermektedir¹⁰⁹.

Âîn-i Ekberî'de *migh denber* kelimesini açıklamak için kullanılan *şâmiyâne* (tente) adı ise Farsça “şâm” (akşam) kökünden gelmektedir. Bu durumda *şâmiyâne* akşamlık anlamına gelmektedir. Bu husus *migh denber* adlı tentenin sadece *filbâna* gölge sağlamadığını aynı zamanda *tahtrevânın* tamamını örttüğünü, bu haliyle gece rahat bir uyku uyuma imkânı sağladığını da ortaya koymaktadır. *Şâmiyânenin* çadır, perdeserâ (saray perdesi, otağ, haremlık)¹¹⁰ anlamlarına gelmesi de bu kanıyı kuvvetlendirmektedir. Bu hususlar değerlendirildiğinde Ekber Şâh ya bütün *tahtrevânı* örten bir tente (شاميانه: *şâmiyâne*) geliştirmiştir ya da o dönemde kullanılmakta olan tenteyi *filbân*lara gölge sağlayacak bir şekilde uzatarak işlevlerini arttırmıştır.

Aşağıda sol baştaki minyatürde bu tentelerin bütün *tahtrevâmı* çepre çevre örten ve *filbân*ların üzerini ise sadece gölge sağlayacak şekilde kaplayan bir türü bulunmaktadır. Minyatürde burada sunulmamakla birlikte aynı türdeki *tahtrevân*ların gölgelikli ve gölgeliksiz formları develer üzerine de yerleştirilmiştir. Kapalı türdeki *migh denber* (tente) ile örtülmüş *tahtrevân*lar savaşta ve barışta özellikle cariyeleri ve haremi taşımak için kullanılıyor olmalıdır. Tentelerin gölgelik kısımlarının kısa ve destek ayaksız oldukları dikkati çekmektedir. 2., 3. ve 4. sırada yer alan minyatürler *Niccolo Manucci*¹¹¹, tarafından XVII. yüzyılda Hintli sanatçılara yaptırılan *Libro Rosso* adlı minyatür kitabından alınmıştır. Bu minyatürlerde Babürlü sultanları tarafından kullanılan *tahtrevân* çeşitleri görülmektedir.

Resim 30: Babürlü Devri Tenteli (Migh denber) ve Tentesiz Tahtrevâları.

Kaynaklar: Smith 2012, 226-227; Niccolao Manucci, *Libro Rosso*, vue 52-53; 48-49; 40-41:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f5.planchecontact.double>

Yukarıdaki minyatürler incelendiğinde *migh denberi* olmayan *tahtrevân*lar da kullanıldığı görülmektedir. Bu minyatürlere göre filler üzerinde 1- üstü açık, 2-gölgeliksiz-üstü kapalı, 3- gölgelikli-

¹⁰⁵ Eserin Farsçasında binit *migh denber* (مىگه دنبر) adı ile verilirken İngilizcesinde “n” harfinin yerine “m” harfinin yazılmıştır (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 129).

¹⁰⁶ Tente: Genellikle güneşten korunmak için bir yerin üzerine gerilen bez, naylon v.b.den yapılmış bir çeşit perde, gölgelik (Fidan vd. 2004, C IV, 2841).

¹⁰⁷ Ebu'l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137.

¹⁰⁸ McGregor 1994, 832; Kidambi ve Kaya 2013, 261.

¹⁰⁹ “Meghđambar”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1932

¹¹⁰ Enverî h.ş. 1382, C II, 1381.

¹¹¹ *Niccolo Manucci* (1638-1717) 14 yaşında Venedik'ten kaçtı, Ocak 1653'de Surat'a Hindistan'a açılan kapıya ulaştı. Hayatının büyük bir kısmını Hindistan'da geçirdi. Daha fazla malumat için bkz. (Dubini 2019, 265-266, 269-273).

üstü kapalı ve 4- gölgelikli veya gölgeliksiz etrafı çepe çevre kapalı çift kişilik *tahtrevân* çeşitleri kullanılmaktaydı. Yukarıda verilen minyatürler ile aşağıdaki minyatürler karşılaştırıldıklarında, tahtrevân tentelerinin başlangıçta *filbân*lardan çok tahtrevân içerisindekileri korumak için tasarlandıkları ve zamanla *filbân*ları da tam olarak gölgede bırakacak şekilde uzatıldıkları ortaya çıkmaktadır.

Resim 31: Gölgeği Uzatılmış Tahtrevânlar.

Kaynaklar: “Aurangzeb au siège d'Hyderabad (?)”, <http://expositions.bnf.fr/inde/grand/095.htm>;
 “Maharana Raj Singh II in Procession with Members of His Court”,
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/72573>

[24. Ranpiyala]

“Ranpiyel (رَن پِيَل): *Sirma* (زربفت: *zerbeft*) ve diğer malzemelerden yapılan *bir bağdır*/[alınlıktır] (بندی: *bendî*). Kenarına *seçkin şallar* (گزين فوتها: *gozîn fûtehâ*), *Tibet öküzü kuyrukları* (قطاسها: *kutâshâ*) asıp aşağı sarkıtırlar.”¹¹²

“Ranpiyala” kelimesine Hintçe sözlüklerde doğrudan tesadüf edilmemektedir. Ranpiyala, muhtemelen “rang?” ve “piyala” kelimelerinden teşkil edilmiş birleşik bir isimdir. “Rang” kelimesinin sözlük anlamları arasında renk, kırmızımsı sarı, gençlik, güzellik, etki, mutluluk, aşk ve sevgi anlamları bulunmaktadır¹¹³. “Piyâlâ” ise Hintçede özel hediye ve fincan anlamlarına gelmektedir¹¹⁴. Rang kelimesinin kırmızımsı sarı anlamı, *ranpiyala* adlı binitin altın iplikler ile dokunduğuna (زربفت: *zerbeft*) doğrudan bir gönderme olarak düşünülebilir.

Aşağıdaki minyatürlerde *ranpiyel* örnekleri yer almaktadır. Ortalarının sırmadan ve etraflarının diğer materyallerden işlendiği görülmektedir. Altlarından püsküller sarkmaktadır. Kulak hizasına denk gelen yerden ise her iki yanda birer *kutâs* sarkmaktadır. Soldan ikinci ve üçüncü minyatürlerde *ranpiyel*in orta kısmına yukarı doğru bakan bir *kutâs* yerleştirilmiştir. Bazı *ranpiyeler*in mücevherler ile işlendikleri minyatürlerden seçilebilmektedir. Yalnız minyatürlerde bu ayrıntılar çok net bir şekilde görülememektedir.

Resim 32: Ranpiyel ve Detay Görüntüsü

Kaynak: “Prince Riding an Elephant”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447797>;
 “Akbar”, <https://collections.vam.ac.uk/item/O9629/akbar-painting-ikhlas/>; “Elephant and Rider [White Elephant]”,
https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=35686&searchstring=elephant

¹¹² Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 137.

¹¹³ “Rang”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=4086

¹¹⁴ “Piyâlâ”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=3010

Shakshi Gupta *ranpiyala* hakkında yukarıdaki malumatları pekiştiren şu açıklamaları yapmaktadır: *Ranpiyala* sırmalı ipek kumaştan veya kadifeden dikilirdi. Kenar kıvrımlarına ise kurdeleler/şeritler ve *kutâs*lar asılırdı. Fil elbisesi olarak nitelenebilecek olan *gaj-jhamp* [گج جھنپ: *gac-chenp*]¹¹⁵/(*seeri*) üzerine, alın kısmı üzerinde tutturulan *renpiyel* adlı bu örtü dekoratif bir banttır¹¹⁶.

[25. Gateli]

“Getilî (گتلی): Birleştirilen 4 (veya 5)¹¹⁷ halkadır (حلقه). 3’ünü [ayağın] yukarısına ve diğer 2’sini onun üzerine ayağa asarlar. Onun sesi görkemi artırır (etkileyici bir sesi vardır).”¹¹⁸

Hintçe sözlüklerde doğrudan “gateli” adına tesadüf edilmemektedir. Bununla birlikte Hintçede “gat” kelimesi gitmiş; “gat [gati-]” kelimesi bir gitme, dansa bir hareket, müzikle dans etme; gitmek, hareket etmek anlamlarına gelmektedir¹¹⁹. “Gati” ritim ve tona (ses tonu/perde) göre hareket etmek anlamına da gelmektedir¹²⁰. Fil halhaları *gateli* adını muhtemelen üzerine takılan *pây rencen* adlı zil dizileriyle birlikte çıkardıkları sesler ile fillerin ritimli bir şekilde yürümelerini sağladıkları için almış olmalıdırlar.

Aşağıdaki minyatürde filin sol ayağında bir kalın halhal bulunmaktadır. Bu kalın halhalların dört ayağa birden takıldığı minyatürler de bulunmaktadır. Minyatürdeki diğer zincirden altın bileklikler de hahal sayılıyor olmalıdır. Bu durumda arka ayaklarda üçer, sağ ayakta bir ve sol ayakta zincirden ve halkadan olmak üzere iki halhal bulunmaktadır. Minyatürün sağında ise Hindistan’da National Museum’da sergilenen bir fil halhalının fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğraftaki halhal, fil halhallarının özelliklerini minyatürlere nazaran daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu halhal iki parçadan müteşekkildir. Halhalın iki parçası bir tarafta menteşe ile ve diğer tarafta üstü düz çıkarılabilir bir vida yardımıyla birleştirilmiştir. Halhalın dış yüzeyi çiçek desenleri ve iç yüzeyi taç yaprakları ile sivilize edilmiştir¹²¹.

Resim 33: Halka ve Zincir Şeklindeki Fil Hahalları (Sağdaki: 20. Yüzyıl, Batı/Kuzey Hindistan?, Dış Çapı 39.7 cm).

Kaynaklar: Saller 1999, 135; “Sultan Muhammad Adil Shah and Ikhlas Khan riding an Elephant”, <https://howard-hodgkin.com/indian-collection/artwork/sultan-muhammad-adil-shah-and-ikhlas-khan-riding-an-elephant>; “Anklet for elephant”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/nat_del-88-51-5276

¹¹⁵ Bu kelime *Âin-i Ekberi*’de *gac chenp* imlasi ile verilmekle birlikte eserin İngilizce çevirisinde ve Shakshi Gupta’nın yazısında *gaj-jhamp* imlasi ile yer almaktadır. “N” harfi yerine yine “m” harfi kullanıldığı görülmektedir (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 129; Gupta 18 June 2018, parag. 16).

¹¹⁶ Gupta 18 June 2018, parag. 16.

¹¹⁷ Eserin dipnotunda başka bir nüshada bu sayının 5 olarak yazılı olduğu belirtilmektedir.

¹¹⁸ Ebu’l-Fazl-ı ‘Allâmî, 1872 C I, 137-138.

¹¹⁹ McGregor, 1994, 253.

¹²⁰ “Gati”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1223

¹²¹ “Anklet for Elephant”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/nat_del-88-51-5276

[26. Pâi ranjan]

“Pây rencen (پاي رنجن): [sıralanmış ve birbirine benzer] birkaç çingıraktır (زنگوله: zengüle).”¹²²

Âîn-i Ekberî'de açıkça belirtilmemiş olsa da *pây rencen* adlı çingırak dizilerinin *getilî* adındaki fil halhalleri üzerine asıldıkları, “pâ[y]” adının ayak anlamına gelmesinden ve bu çingırak dizisinin *getilî* adlı halhallardan hemen sonra açıklanmış olmasından anlaşılmaktadır.

“Pây rencen” kelimesi ve anlamları hakkında iki ihtimal bulunmaktadır. Birinci ihtimale göre bu kelime Farsça ve Hintçe iki kelimededen teşkil edilmiştir. “Pâ[y]” ([پا]) kelimesi Farsçada ayak anlamına gelmektedir¹²³. Aynı zamanda Hintçede de ayak ve bacak anlamlarına gelmektedir¹²⁴. “Rañjan” kelimesi ise Hintçe dekoratif, süslü anlamlarına gelen bir sıfattır. Ayrıca bu kelime boyama ve kırmızı sandal ağacı anlamlarına da gelmektedir¹²⁵. Açıklanan kelimelerin taşıdıkları anlamlar göz önünde bulundurulduğunda *pây rencen* adlı binitin adı “süslü ayak” anlamına gelmektedir. Bir de minyatürlerde genellikle çingırak dizileri kırmızı halhallar üzerine yerleştirilmiş olarak betimlenmektedirler. Rañjan kelimesinin taşıdığı kırmızı sandal ağacı anlamı ile bu özellik arasında da bir bağlantı kurulabilir.

İkinci ihtimale göre “pây rencen” (پاي رنجن) kelimesini teşkil eden her iki kelime de Farsçadır. Farsçada “renc (رنج)” kelimesi zahmet, eziyet, ızdırap, keder, dert, zarar, hastalık ve incinmek gibi anlamlara gelmektedir. Farsçada “rencânden” fiili ise bir kimsede eziyet meydana getiren anlamına gelmektedir¹²⁶. Bu durumda “pây rencen” adı “eziyet getiren ayak” anlamına geliyor olabilir. Nitekim dikkatli bir şekilde düşünüldüğünde fillerin ayakları düşmanlarına eziyet ve zulüm getirmektedirler. Fillerin ayaklarına asılan çingıraklar ve ziller ise bu durumun habercisi ve Pavlov’un deneylerinde olduğu gibi bu durumun koşullayıcısı olmaktadır.

Babürlü minyatürleri incelendiğinde *pây rencen* adlı çingırak dizilerinin bazen her iki ön ayağa, bazen her iki arka ayağa ve bazen de dört ayağa birden takıldıkları görülmektedir. Bu diziler bazen çingırak yerine küçük zillerden de teşkil edilmektedirler¹²⁷. Aşağıdaki minyatürlerde çingırak dizilerinden oluşturulan *pây rencen* örnekleri görülmektedir.

Resim 34: Dört Ayağa ve İki Ayağa Pây Rencen Takılması.

¹²² Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 138.

¹²³ Enverî 1381, C II, 1205.

¹²⁴ McGregor 1994, 619.

¹²⁵ McGregor 1994, 848; “Rañjan”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=4089

¹²⁶ Enverî h.ş. 1381, C IV, 3678-3679.

¹²⁷ Zil dizilerinden teşkil edilen *pây rencen* için Getilî başlığı altında verilen minyatüre bakınız.

Kaynaklar: “Emperor Akbar Riding an Elephant on a Hunting Expedition”, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/howard-hodgkin-portrait-artist-117120/lot.96.html>; Saller 1999, 154; “Prince Riding an Elephant”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447797>

[27. A‘nkus]

“Enkus (آنكس): “Gîfî hidiv’in (Ekber) “*gecbâgeh*” (گج باگه)¹²⁸ adını verdiđi bir *çengeldir* (چنگک: *çengek*). *Dizgini çekme/durdurma* (عنان کشیدن: *‘inân keşîden*) ve (fili) *kollama/yönlendirme* (نگاه داشتن: *nigâh dâšten*) onunla olur.”¹²⁹

Hintçede “a‘nkus” kelimesi kontrol ve fil sürücüsünün demir kancası anlamlarına gelmektedir¹³⁰. Dürtmek (to goad), teşvik etmek ve firelemek anlamlarını da taşımaktadır. *Hindî Şabdasâgara* sözlüğünde ise a‘nkusa (ankus) kelimesi hakkında şu malumat verilmektedir: *Filbân* tarafından kafasına vurarak fili sürmek için kullanılan bir ucu kıvrımlı diken veya küçük bir çeşit silah. Fili sürmek için kullanılan bir temreni/dalı eğimli yaba (fork) veya mızrak. Kanca biçimli dallar¹³¹. Sözlük anlamlarından *filbân*ların bu binit ile filleri dürterek yönlendirdikleri, kontrol altında tutukları ve *ankusu* bir silah olarak da kullandıkları anlaşılmaktadır.

60-90 cm uzunluğunda bir sapa tutturulan *ankus*, kanca kısmı ile kulak ve alınlarına batırılarak filleri yönlendirmek ve dizginlemek (dizgini çekmek) için kullanılırdı. Bazıları kısmen veya tamamen sökülüp takılabilir niteliğe sahiptiler. Aşağıda monte edilebilir *ankus* çeşitlerini göstren bir minyatür ve iki fotoğraf bulunmaktadır¹³².

Resim 35: Monte Edilebilir Fil Kancaları (Soldaki Ekber devrine ait muhtemelen monte edilebilir bir fil kancası; ortadaki 18. Yüzyıl, bütün parçaları monte edilebilen fil kancası: collapsible gold-damascened steel; sağdaki 19. yüzyıl tamamen çelikten mızrak temreni şeklinde monte edilebilir fil kancası).

Kaynaklar: “Elephant Stories Miniature Paintings from Mughal India”, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/elephant-stories.html>; “The Saeed Motamed Collection - Part II”, <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-collapsible-gold-damascened-steel->

¹²⁸ İngilizce çevirisinde bu kelimenin okunuşu *gajbâg'h* şeklinde verilmektedir (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 129; Farsçasında ise bu kelimenin teaffuzu şöyle açıklanmaktadır: Be-fetha kâf-i Farsî ve sukûn-i cim ve bâ ve êlîf [ːbâ] ve fetha kâf-i Farsî ve hâ-yi hafî. Bu durumda telaffuz “gecbâgeh” şeklinde olmalıdır (Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 138).

¹²⁹ Ebu’l-Fazl-ı ‘Âllâmî 1872, C I, 137-138.

¹³⁰ Kidambi ve Kaya 2013, 17; McGregor 1994, 1.

¹³¹ “A‘nkusa”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?qs=ankusa&matchtype=containing

¹³² Fil kancaları hakkında daha detaylı malumat ve farklı görseller için bkz. Kansoy, İlkbahar 2020, 410-411.

[elephant-goad-ankus-5721621-details.aspx](https://www.ebay.com/itm/ANTIQUE-INDIAN-MUGHAL-ELEPHANT-ANKUSA-ANKUS-SWORD-HINDU-MAHARAJA-/123928457400); “Antique Indian Mughal Elephant Ankusa Ankus sword Hindu Maharaja”, <https://www.ebay.com/itm/ANTIQUE-INDIAN-MUGHAL-ELEPHANT-ANKUSA-ANKUS-SWORD-HINDU-MAHARAJA-/123928457400>

[28. Gağ]

“Ged (گد): Temren yerinde iki demir dili olan *mızraktır* (نیزه: *nîze*). *Bhoî* (fil sırtındaki savaşı), fil âsîlik yaptığıında kullanır.”¹³³

“Gağ”, büyük bir ihtimalle Hintçe “gağu” kelimesinin diğer bir söylenişidir. Bu kelime ise kambur ve “mızrak” (bhâlâ/bhalla)¹³⁴ anlamlarına gelmektedir¹³⁵.

Gağ/ged adlı mızrakların temrenleri arasındaki açıklığın fazla olduğu aşığıdaki minyatürlerde görölmektedir. Bu mızrakların hem fil sırtında ve hem de yerde filleri sevk ve idare etmek amacıyla kullanıldıkları aşığıdaki minyatürlerde müşahede edilmektedir.

Resim 36: Ged Mızrakları.

Kaynaklar: “Procession with Elephants and Horses, Folio from a Bhagavata Purana (Ancient Stories of the Lord)”, <https://collections.lacma.org/node/249298>; “National Museum New Delhi (An enraged elephant)”, https://www.reprodart.com/a/new-delhi-national-museum.html&more_count=0&lazyidx=11291607314290978&PAGE=1&PGN_PAGE=1; “52.43 An enraged elephant, Mughal - Anonymous painter”, <https://www.myartprints.co.uk/a/anonymous-painter/5243-an-enraged-elephant.html>

Ged adlı mızrakların bir savaş silahı olarak da kullanıldıkları, bir tarafında iki dil diğer tarafında tek dil olmak üzere her iki uçlarında da birer temrene sahip oldukları aşığıdaki minyatürde görölmektedir. Ayrıca tek temrenli ucuna küçük üçgen bir bayrak bağlandığı görölmektedir. Bu mızrak çeşidi bir tören silahı olarak da kullanılmaktaydı. Nitekim söz konusu minyatürün altında XX. yüzyıldan kalma benzer bir tören mızrağı fotoğrafı yer almaktadır.

¹³³ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 138.

¹³⁴ Hintçede bhâlâ/bhalla adı mızrak, ağır tahta tırmık, mızrakçı anlamlarına gelmektedir (McGregor 1994, 765).

¹³⁵ “Gağu”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1217

Resim 37: Ged Mızrağı ile Savaşan Bir Filbân ve Ged Mızrağı Benzeri Tören Mızrağı (Alttaki: 20. Yüzyıl, Uzunuk 196.5 m., Gövde Genişliği 3.5. cm, Malzeme: Tahta, demir ve Keçi Kılı, Kaynak yeri: Nagaand).

Kaynaklar: Smith 2012, 230-231; “Spear”,

http://museumsfindia.gov.in/repository/record/im_kol-90-87-25052

[29. Bangrî]

“Bengrî (بنگری): Fildişine geçirilen, pirinç ve demirden yapılan birkaç halkadır. (Dışın) sağlamlık ve süsünü artırır.”¹³⁶

Hintçe sözlüklerde “bangrî” yerine aynı anlama gelen “bağara” kelimesine tesadüf edilmektedir. Bu kelime şöyle açıklanmaktadır: Fillerin dişlerini süslemektedir. Fildişlerinde kaplı gümüş, altın, pirinç vb.dir.¹³⁷

Aşağıdaki minyatür deytaylarında değişik niteliklere sahip *bengrî*ler görülmektedir. Sol baştakiler zarif ve murasadır. Ortadakiler kabartmalıdır. Sağdakiler ise zarif kabartmalıdır ve üzerlerine ziller takılmıştır. Minyatürlerden *bengrî* miktarının fildişlerinin uzunlukları ile orantılı olarak artırıldıkları anlaşılmaktadır.

Resim 38: Bengrî Çeşitleir.

Kaynaklar: Saller 1999, 135, 154; “L'empereur Bahadur Shah (?) monté sur un éléphant”,

http://expositions.bnf.fr/inde/grand/exp_028.htm

[30. Jagâwat]

“Cegâvet (جگاوت): Bir el/karış uzunluğunda [temreni olan]¹³⁸ büyük geddur (گد آسا: ged-i âsâ). Bhoî onunla fili gayrete getirir ve [onu] daha da hızlandırır.”¹³⁹

Hintçede “cag/jag” kelimesi dünya, yeryüzü ve ondan türeyen “cagat ile cagati” kelimeleri ise dünya, evren, rüzgâr, Tanrı Şiva anlamlarına gelmektedir. Yine aynı kökten türetilen Cagdîşvar ise Tanrı Vişnu'nun adıdır.¹⁴⁰

¹³⁶ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 138.

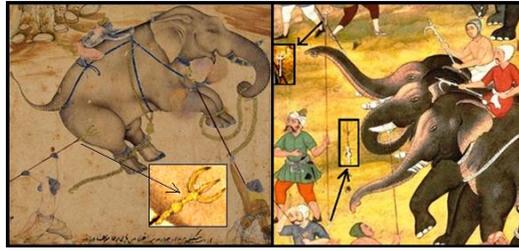
¹³⁷ “Bağara”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=3328

¹³⁸ Bir karış uzunluğunda olan *cegâvet* adlı mızrağın temrenidir.

¹³⁹ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 138.

¹⁴⁰ Kidambi ve Kaya 2013, 155-156; McGregor 1994, 351-352; https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1671

Cagdişvar adının Tanrı Vişnu'nun adı olması ve onun meşhur silahının üç dilli mızrak olması *cegâvet* adlı mızrağın adını bu tanrıdan ve silahından almış olabileceğini düşündürmektedir. Aşağıdaki minyatürlerde bu türde bir ucu üç temrenli ve diğer ucu tek temrenli *cegâvet*ler resmedilmiştir.

Resim 39: Yaba Şeklindeki Cegâvetler.

Kaynaklar: “Controlling an Infuriated Elephant”,

http://museumsindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXX-94-50351; Losty 2011, 47; “A LEAF FROM THE BRITISH LIBRARY-CHESTER BEATTY LIBRARY AKBARNAMA MANUSCRIPT: A party of hunters returning to camp Imperial Mughal, 1603-04”, <https://www.forgelynch.com/object-of-the-week>

Aşağıdaki minyatürlerde *cegâvet* adlı mızrakların *ged* gibi iki dilli temreni olan çeşitleri resmedilmiştir. *Cegâvet* ve *çerhî*lerin filleri kontrol altında tutmanın çok önemli birer vasıtası oldukları, *çerhî* taşıyanların ateşlenmiş uzun fitilleri ellerinde hazırda tuttıkları anlaşılmaktadır.

Resim 40: İki Dilli Cegâvetler, Çerhîler ve Ateşlenmiş Çerhî Fitilleri.

Kaynaklar: “An Elephant Combat”, <https://philamuseum.org/collections/634-549.html#object/101268>; Guy ve Brithschgi 2011, 105:

https://www.metmuseum.org/art/metpublications/wonder_of_the_age_master_painters_of_india_1100_1900; “Jai Singh’s elephant Pakhrao, gone amuck and catches a horse by the tail”, <https://www.clevelandart.org/art/2018.137>

[31. Jhañḍá]

“Chende/chendeh (چهنده): Üzerine *Tibet öküzü kuyrukları* (قطاسها: *kutâshâ*) bağladıkları ve filin beline yerleştirdikleri *büyük bir bayraktır* (توغ آسا: *tûğ-i âsâ*).”¹⁴¹

Hintçede “jhañḍâ” ve “jhañḍî” kelimeleri bayrak anlamına gelmektedir¹⁴². Bununla birlikte “jhañḍî” adlı bayraklar [*Âîn-i Ekberî*]deki açıklamanın aksine büyük değil) çoğunlukla sinyal vermek bazen de dekore etmek için kullanılan küçük bayraklardır¹⁴³.

¹⁴¹ Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî 1872, C I, 137-138.

¹⁴² McGregor 1994, 387; Kidambi ve Kaya, 2013, 171; https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1818

¹⁴³ “Jhañḍî”: https://dsal.uchicago.edu/cgi-bin/app/dasa-hindi_query.py?page=1819

Âin-i Ekberi'de verilen açıklamadan *tuğ* adının doğrudan bayrak anlamında kullanıldığı ve *chende* adlı bayrakların tepesine de *tuğ/tuğlar* (yak kuyrukları) asıldığı anlaşılmaktadır¹⁴⁴. Devrin minyatürleri incelendiğinde ise *tûğ-i âsâ* (توغ آسا) ifadesi ile hem büyük bayrakların hem de *büyük tuğların* kastedildiği, bu adın her iki anlamı birden içerecek şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki minyatür ve resimlerde fillerin bellerine büyük bayraklar asıldığı ve filler üzerinde büyük tuğlar taşındığı görülmektedir¹⁴⁵.

Resim 41: Chende Adlı Büyük Fil Bayrakları ve Büyük Fil Tuğları.

Kaynaklar: Archer 1992, 80, 166; “A Muslim Wedding”,

<http://collections.vam.ac.uk/item/O20248/a-muslim-wedding-painting-unknown/>; “One of six figures from the Mughal emperor's ceremonial procession on the occasion of the Id”,

<http://collections.vam.ac.uk/item/O16832/one-of-six-figures-from-gouache-khan-mazhar-ali/>;

“Peacock in the Desert: The Royal Arts of Jodhpur, India”,

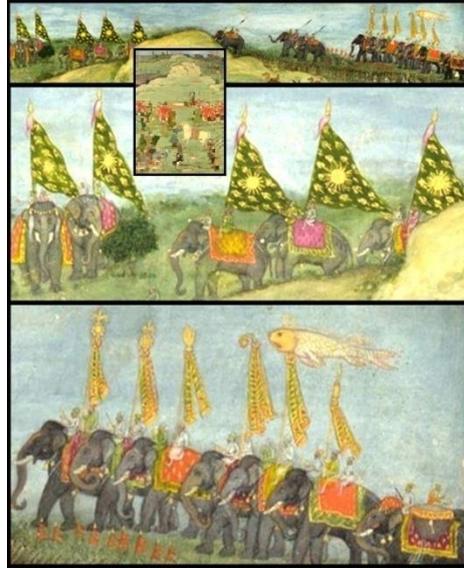
<http://www.artaccess.com/articles/6884260>; “Peacock in the Desert: The Royal Arts of Jodhpur, India”, <http://peacock.site.seattleartmuseum.org/>

Âin-i Ekberi'de *tûğ-i âsâ* (توغ آسا) terkihi ile hem büyük bayrakların hem de büyük tuğların kastedildiği yukarıda belirtilmişti. Sultan Evrengzib'in (1656-1707) av partisini tasvir eden aşağıdaki minyatürde bu husus net bir şekilde görülmektedir. Bu minyatürde ufuk çizgisine bayraklar ve tuğlar taşıyan filler sıkıştırılmıştır. Bu kısım büyütüldüğünde bayrakların temren kısımlarına birer *tuğ* (kutâs) asıldığı, bayrak ve tuğların *bhôi*ler tarafından tutuldukları, balık şeklindeki büyük bir *tuğun* rüzgârda uçar gibi süzüldüğü görülmektedir. Tuğlar ve büyük bayraklar bir arada filler üzerinde taşınmaktadırlar¹⁴⁶.

¹⁴⁴ *Chende*, eserin İngilizce çevirisinde şu şekilde tercüme edilmektedir: “*Jhanda* veya bayrak (flag), bir tuğ (togh) gibi kutas ile asılır. Filin yan tarafına sabitlenmiştir.” (Abul-Fazl-i-‘Allâmî 1873, C I, 129).

¹⁴⁵ Fillerin *chende* adlı büyük bayraklar ve aslan ve balık şekli verilmiş tuğlar taşınmasını betimleyen şu minyatür ve 1770 yılında bir Batılı tarafından çizilen 27 resim arasında bulunan şu üç resme de bakınız. “Aurangzeb au siège d'Hyderabad (?)”, <http://expositions.bnf.fr/inde/grand/095.htm>; “Flags of the Mughal Empire”, https://en.wikipedia.org/wiki/Flags_of_the_Mughal_Empire; *Eléphants, / Palanquins et autres usages / Indiens : / Dessinés dans le pays, par des / Européens : [peinture]*, Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OD-37, vue 14, vue 15, Vue 21: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k/f1.item.r=%C3%A91%C3%A9phant.planchecontact>

¹⁴⁶ Balık şeklinde tuğ taşınmasını tasvir eden yaklaşık 1755-1760 yıllarına ait başka bir minyatür için (Caravan of elephants) bkz. (Smith 2014, 185).

Resim 42: Evrengzîb'in Av Partisinde Filler Üzerinde Büyük Bayraklar ve Tuğların Taşınması.

Kaynak: “The Emperor Aurangzeb Carried on a Palanquin”,
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/454619>;
 Guy ve Brithschgi 2011, 112.

Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî *chende/chendeh* adlı fil bayraklarını açıkladıktan sonra “onun süslerinin öyküsünü” (dâstân-i ârâyeş-i û) anlatmaya ifadeler yetmez” kaydı ile “*Fil Binit Takımları*” (*Âîn-i Raht*) bahsini sona erdirmektedir. Böylece hepsini anlatmadığını, sayılarının 31'den çok daha fazla olduğunu haber vermiş olmaktadır.

Sonuç

Ebu'l-Fazl-ı 'Âllâmî tarafından *Âîn-i Ekberî*'de tanıtılan 31 çeşit *fil binit takımı*, Babürlüler devrine ait minyatürler, diğer görsel materyaller ve dilbilimsel veriler ile birlikte tahlil edildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Âîn-i Ekberî'de tanıtılan 31 fil binit takımından 7'si hariç hepsinin adlarının tamamen Hintçedir. Söz konusu 7 binitten *pây rencen* ve *loh lenger* adlarını taşıyan ikisi Farsça-Hintçe iki addan teşkil edilmişlerdir. *Dôr/dovr* ve *kenâr* adlarını taşıyan binitlerin adlarının hem Farsça hem de Hintçe olma ihtimalleri bulunmaktadır. *Bozorg zenghâ* ve *çarhî* adlarını taşıyan iki binit ise kesinlikle Farsça adlara sahiptirler. *Kutâs* ise Arapçalaşmış Yunanca bir isimdir. Bu tahlil fil binit takımlarının büyük ölçüde Hint kültürünün bir eseri olduğunu ortaya koymaktadır.

Âîn-i Ekberî'de 1., 2., 3. ve 5. sırada tanıtılan *fil zincileri* ile 4. sırada tanıtılan *fil bağı*, bu hayvanları sabitlemeye, dizginlemeye ve yavaşlatmaya yöneliktirler. Bunlardan 1. sıradaki *dherneh* bir ucu yere veya bir sütuna diğer ucu sol arka ayağa bağlanan büyük, uzun ve kalın bir zincirdir. Bu zincir, *mest* (kızışma) zamanında saldırganlaşan filler için önem taşımaktadır. Hayvanı hem muhkem bir şekilde bağlama imkanı vermekte hem de serbest bırakıldıklarında ağırlıkları ile filleri yorarak sakinleşmek zorunda bırakmaktadırlar. 2. sıradaki *endû* fillerin her iki ön ayağına birden bağlanan kelepçe tarzında bir *zincirdir*. Hayvanın hareketini kısıtlama amacını taşımaktadır. 3. sıradaki *birî* fillerin iki arka ayağına bağlanan bir *zincirdir*. Bu zincir fillerin hareketlerini nisbeten kısıtlamakta, bununla birlikte fillerin gezinebilmesi için gerekli serbestliği tanımaktadır. Minyatürlerde görüldüğü üzere *mest* bir fil çığrından çıktığında *birî* adlı binite rağmen koşabilmektedir. 4. sıradaki *belend* adlı *fil bağı* ise *birî* adlı zincirin eksik olan işlevini tamamlamaktadır. Filler onunla gidip gelebilir ama koşamazlar. Böylece *mest* fillerin etrafa zarar vermesi önlenmektedir. 5. Sıradaki *geddh birî* ise *endû* (اندو) adlı zincire benzemektedir. Âsi

ve hızlı fillerin arka ayakları için ek bir *zincirdir*. Her iki ön ayağa bağlanan *endû* filleri incittiğinden Ekber tarafından kullanımdan kaldırılmıştır. Bunun yerine her iki arka ayağa bağlanan *gedh birî* adlı arka ayak kelepçesi kullanılmaktadır. İlk beş sırada bu binitlere yer verilmesi fillerin kontrol altında tutulmasına çok büyük bir önem verildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Âîn-i Ekberî'de 6., 7. ve 8. sırada tanıtılan binitler hareket halindeyken kontrolden çıkan filleri durdurmaya ve sakinleştirmeye yöneliktir. 6. sıradaki *loh lenger* tek ucu sağ ön ayağa ve diğer ucu bir *gez* (70 cm.) uzunluğundaki kalın bir kütüğe bağlanan uzun bir zincirdir. Bir çeşit fil çapasıdır. Fil durdurulamadığında yere atılmakta, kütük filin ayaklarına çarparak onu durmak zorunda bırakmaktadır. Minyatürler incelendiğinde başlıca 7 çeşit *loh lenger* kullanıldığı tespit edilmektedir. Birinci çeşidi ortadan şişkince silindirik bir kütüktür. İkinci çeşidi, birinci çeşidin bütün yüzeyine kirpi misali çiviler döşenmiş halidir. Üçüncü çeşidi sağında ve solunda krampon vidaları benzeri ahşaptan çok büyük, kalın çivileri olan hafif kavisli bir kütüktür. İkinci ve üçüncü çeşit fil çapaları *boğa filleri* diye adlandırılan çok büyük ve güçlü filleri durdurmak için kullanılmaktadır. Dördüncü çeşidi ortası boş bir yumurtaya/yassı küreye benzeyen bir kütüktür. Beşinci çeşidi Amerikan futbolu topuna benzemektedir. Altıncı çeşidi üzerine halka monte edilmiş bir Amerikan futbolu topuna benzemektedir. Yedinci çeşidi ise her iki ucu ince olup ortaya doğru kalınlaşan konik bir silindire benzemektedir. Çok fazla *loh lenger* çeşidi bulunması, bu binitin hayatî derecede önemli olduğunu ve geliştirilmesine çok büyük bir önem verildiğini ortaya koymaktadır. 7. sıradaki *çerhî*, *temreninin* biraz gerisine bambu içerisine yerleştirilmiş havai fişek monte edilmiş, ateş ve ses çıkaran bir çeşit mızraktır. Tek dilli, iki dilli ve üç dilli olmak üzere üç çeşit temrene sahiptir. Birbirleriyle savaştan filleri ve fil güreşi sonrasında filleri ayırmak için kullanılmaktadır. Muhtemelen etrafa saldıran *mest* filleri durdurmak için de kullanılmaktaydı. Minyatürler incelendiğinde üç çeşit *çerhî* kullanıldığı tespit edilmektedir. Birinci çeşidi mızrağın gövdesine dikey bir şekilde paralel olarak bağlanmaktadır. Sabittir ve daha fazla ve daha uzağa ateş saçmaktadır. İkinci ve üçüncü çeşitleri ise mızrağın üstüne yatay olarak tekli ve artı şeklinde yerleştirilmektedir. Bu ikisi ateşlenince kendi etraflarında fırladık gibi dönmektedirler. 8. sıradaki *endhiyârî*, iki ucu ense kısmında fil tasmaı üzerine bağlanan, fillerin gözleri üzerine örtülen bir buçuk *gezden* büyük dört köşeli bir kumaştır. Sinirlilik anında filin başından aşağı sarkıtılır ve hayvanın etrafını görmesini engeller ve durmasını sağlar. Savaş öncesinde ise fillerin sakince savaşı beklemesi için de kullanılmaktadır. İki çeşidi bulunmaktadır. Birinci çeşidinde sadece kumaş kullanılmaktadır. Hayvan başını salladığında bu örtüden kurtulabilmektedir. Ekber'in icadı olan ikinci çeşidinde ise ucuna üç ağır çingirak/zil eklenmiştir. Bu ilave ile fillerin yüzlerini açabilme imkânları büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Âîn-i Ekberî'de 9., 10., 12. ve 15. sırada tanıtılan binitler, çeşitli işlevleri olan fil organlarıdır/halatlarıdır. 9. sıradaki *kilâveh* sekiz parmak kalınlığındaki bir çeşit fil tasmaıdır. *Filbân* ona ayaklarını dayayarak destek almakta, sağlamca fil üzerine oturmaktadır. İki çeşidi bulunmaktadır. Bir çeşidi sade iken ikinci çeşidinin üzerine demir çiviler asılmaktadır. Bu çiviler fillerin boyunlarını sallayarak filbânları düşürmelerine engel olmak için kullanılmaktadır. 10. sıradaki *dulthî*, boyun kısmında fil tasmaı üzerine dolanarak onun sağlamlığını arttırmak için kullanılan bir urgandır. 12. sıradaki *dôr/dovr* kuyruktan boyna kadar uzanan çok iri bir urgandır. Urgan iki veya üç kat halinde birleştirilip bağlanmaktadır. Fil uygunsuz hareketler yaptığında onu durdurmaya yarar. Üzerine pek çok *süs ve zînet (pirâye)* bağlanır. 15. sıradaki *piçveh*, sağrı üzerine bağlanan dört parmak genişliğindeki halat bir kemerdir. Tek yarım kemer ve iki yarım kemer ilavesi ile desteklenmiş, tutunma alanı arttırılmış *piçveh* çeşitleri de bulunmaktadır. Bunlar üzerine bir de sırt desteği takılmaktadır. *Bhoî* (fil sırtındaki savaşı) ona yaslanır ve ok atarken destek alır. Sırt desteğine yaslanarak kendisini düşmekten korur. Tespit edilebildiği kadarıyla fil organları, filleri durdurmak, hareketlerini kısıtlamak, kontrol etmek, *tahtrevâm* filler üzerine sabitlemek, *enkus* (fil kancası), *loh lenger* gibi çeşitli binitleri ve çeşitli süsleri filler üzerine

asmak ve sabitlemek, savaşçıların tutunarak ve ayaklarını dayayarak destek almalarını sağlamak gibi çeşitli amaçlar ile kullanılmaktaydılar.

Âîn-i Ekberî'de 16., 17., 18., 19., 20., 24., 25. ve 26. sırada tanıtılan binitler dekoratif süslerdir. 16. sıradaki *çevrâsî*, filin önüne ve arkasına bağlanan sekirlât kumaşına dikilmiş birkaç *çingiraktır*. 17. sıradaki *pitkeçh*, filin beline bağlanan ve karın altına ve sağrılara gelen kısımlarda üzerine birer zil asılan çifte sıralı bir zincirdir. 18. sıradaki *bozorg zenghâ* adlı büyük ziller, fillerin her iki yanlarına; sağ ve sol taraflarına 3'er ve fil tasması üzerine üç tane olmak üzere 9 adet asılmaktadır. Zillerin ve çingirakların fillerin ritimli bir şekilde yürümelerine de etkisi olmalıdır. 19. sıradaki *kutâslar savaşı dişi (fildişi)*, alın, boğaz ve gardana ve hatta fillerin gövdelerinin her yerine asılan siyah, beyaz ve alaca renkleri bulan, sayıları 50'ye varan Tibet öküzü kuyruklarıdır. 20. sıradaki *teyya* ise filin yüzüne asılan zincirler, *kutâslar* ve topuzlardan oluşan kompleks bir süstür. 24. sıradaki *renpiyel, sırma (zerbeft)* ve diğer malzemelerden yapılan kenarları püsküllü bir çeşit alın örtüsüdür. Kenarına *seçkin şallar (gozîn fûtehâ)*, *kutâslar* asılıp aşağı sarkıtılır. 25. sıradaki *getilî*, birleştirilen dört veya beş halkadan oluşan fil halhalleridir. 26. sıradaki *pây rencen*, halhaller üzerine asılmış çingirak dizileridir. Zikredilen dekoratif binitler görüntü ve sesleri ile biraz süs ve ihtişam için biraz da diğer hayvanları korkutmak içindirler. Özellikle çingirak, zil, çan ve halhaller fil harekete geçtiğinde bu durumdan kullanıcılarını haberdar etmekte, ihtişamı arttırmakta hem de diğer hayvanları ürkütmektedirler. Ayrıca filler atlar gibi hemen duramadıklarından ve durdurulamadıklarından yoldaki insanların kenara çekilmeleri ve kaçmaları için zaman kazandırmaktadırlar.

Âîn-i Ekberî'de 13., 14. ve 23. sırada tanıtılan binitler fillerin, *filbân* ve *bhôi*lerin konforu içindir. 13. sıradaki *gedileh*, sırttan geçen halatların kesiştiği bölgenin altına yerleştirilerek hayvanın sırtını yara olmaktan korumak üzere kullanılan büyükçe bir yastıktır. File ve *bhôi*lere rahatlık vermektedir. 14. sıradaki *gudevî*, kuyruğun yanına asılan ve kuyruğu *dôr/dovr* adındaki urganın sürtünmesinden koruyan ve süsü arttıran pirinçten yapılmış bir zincirdir. 23. sıradaki *migh denber*, tahtrevân içerisinde bulunanları ve *filbân* güneşten koruyan ve görkemi arttıran bir *tahtrevân* tentesidir. *Migh denber*'in *tahtrevâm* çepre çevre örten haremi ve cariyeleri taşımaya uygun olan ve yanları açık olan iki çeşidi bulunmaktadır. *Filbân* örten gölgelik kısmının ise destek ayaksız kısa ve destek ayaklı uzun olmak üzere iki formu bulunmaktadır.

Âîn-i Ekberî'de 11., 21., 22. 27., 28., 29., 30. ve 31. sırada tanıtılan binitler doğrudan savaşa yönelik ve filleri kontrol altında tutmaya yönelik alet ve silahlardır. Bunlardan 11. sıradaki *kenâr*, fil tasması üzerine ucu kulağın dibini tırmalayacak şekilde asılan, hayvanı sinirlendirip savaşa kıskırtan yarım *gez* uzunluğunda bir şıştır. 21. sıradaki *pâkher*, baş ve gövde için müstakil kısımları bulunan çelik fil zırhıdır. Bu zırh üst üste bindirilerek örülmüş küçük plakalar ve bağlantı yerlerinde örme halka zırh kullanılarak yapılmaktadır. Bazen de yekpare büyük plakalardan teşkil edilmektedir. 22. sıradaki *gec-chenp*, üç kat kaba kumaştan veya sertleştirilmiş deriden dikilen bir çeşit fil örtüsü ve zırhıdır. Rengârenk, altın ve sırma ile işlenmiş kumaşlardan da dikilebilmektedir. Bu örtü aynı zamanda fil üzerindeki savaşçıları da *pâkher* adlı fil zırhının sürtünmesinden doğabilecek zararlardan koruyor olmalıdır. 27. sıradaki *enkus/ankus*, üzerinde çiviler asılı dizgini (fil tasması) çekerek fili durdurmaya ve fili yönlendirmeye yarayan, üzerinde kancası ve temreni bulunan bir çeşit kısa mızraktır. Gerektiğinde *filbân* tarafından bir savaş silâhı olarak da kullanılmaktadır. Temelde sade, savaş baltalı, pistollü ve monte edilebilir ve murassa çeşitleri bulunmaktadır. 28. sıradaki *ged*, fil asilik yaptığında *bhôi* (fil sırtındaki savaşçı) tarafından kullanılan bir ucunda iki dilli ve diğer ucunda tek dilli temreni olan bir çeşit mızraktır. Minyatürlerde bir silah olarak da kullanıldığı görülmektedir. 30. sıradaki *cegâvet* ise bir el/karış uzunluğunda temren kısmı bulunan bir çeşit büyük *ged (ged-i âsâ)* için kullanılan bir addır. *Gedden* çok daha uzun olduğu minyatürlerde görülmektedir. *Ged* gibi bir uçlarında iki dilli, bazı örneklerinde ise üç dilli ve diğer uçlarında ise tek dilli temreni olan bir mızraktır. Bu mızrak *bhôi*ler tarafından filleri gayrete

getirmek, daha da hızlandırmak ve gerektiğinde kontrol altına almak için kullanılmaktadır. *Cegâvet* gerektiğinde ise bir silah olarak kullanılıyor olmalıdır. 29. sıradaki *bengrî*, fildişlerinin sağlamlık, mukavemet ve süsünü arttırmak için kullanılan çelik ve pirinçten yapılmış halkalardır. Filler, düşmana dişleriyle saldırıp hamle ettiklerinden ve düşmanın savaş filleri ile de yine bu dişleri kullanarak mücadele ettiklerinden fildişlerinin mukavemetlerinin artırılması önem taşımaktadır. *Âîn-i Ekberî*'de belirtilmemiş olmakla birlikte dişlerin ucuna *fil kılıcı* adı verilen büyük bir turpan bazen de büyük bir hançer yerleştirilmektedir. Bundan dolayı *fildişlerinin* mukavemetinin artırılması gerekmektedir. 31. sıradaki *chende/chendeh*, temren/'alem kısmına *Tibet öküzü kuyrukları/kuyruğu* bağlanarak filin beline yerleştirilen bir çeşit *büyük bayraktır* (توغ آسا: *tûğ-i âsâ*). Aynı zamanda fil üzerinde taşınan büyük tuğlar da *chende* adını almaktadırlar.

Ebul Fazl-ı 'Âllâmî, fil binit takımlarından *belend* adlı arka ayak bağının ve *migh denber* adlı *tahtrevân* tentesinin Ekber tarafından icat edildiğini bildirmektedir. Ayrıca çıldıran filleri *çerhî* adlı havai fişekler kullanarak sakinleştirme yönteminin de Ekber tarafından icat edildiğini haber vermektedir. Ebul Fazl-ı 'Âllâmî, *endhiyârî* adlı fillerin gözlerini örtmeye yarayan örtünün aşağı kısmına üç çingırağın Ekber tarafından ilave edildiğini bildirmektedir. Buna ilave olarak *bozorg zenghâ* adı verilen; fillerin boyunlarına ve yanlarına yerleştirilen toplamda 9 büyük zilin Ekber tarafından binit takımlarına ilave edildiğini haber vermektedir. Müellif, *endû* adlı ön ayak zincirine/bukağına hayvanı incittiği için Ekber'in meyletmediğini yazmaktadır. Ekberin bazı *fil binit takımlarının* adlarını işlevlerine uygun olarak değiştirdiğini de haber vermektedir. Mesela fillerin gözlerini örtmek için kullanılan ve karanlık anlamına gelen *endhiyârî*, *yerine aydınlık anlamına gelen ucyâlî* adını vermiştir. Bu adın verilmesinin sebebi Ekberin üzerine eklediği ağır çingıraklar sayesinde sözkonusu fil gözbağının pek çok insanın hayatını kurtarmış ve pek çok mülkün harap olmasını önlemiş olmasıdır. Bu malumatlar değerlendirildiğinde Babürlülerin fil binit takımları ile ilgili icatlar yaptıkları, bazı eski binit takımları üzerinde iyileştirmelerde buldukları ve onlara yeni isimler verdikleri ortaya çıkmış olmaktadır.

Âyîn-i Ekberî'de tanıtılan binit takımları incelendiğinde büyük bir kısmının filleri dizginlemeye, durdurmaya ve gayrete getirmeye yönelik oldukları görülmektedir. Bir kısmı ise fil, *filbân* ve *bhôi* adlı savaşçıların konforu için kullanılmaktadır. Geri kalanlar ise törenler vb. durumlarda fillerin gösteriş ve ihtişamını çoğaltmak, düşman karşısında azamet ve ürkütücülüklerini arttırmak ve filleri dış etkilerden korumak için kullanılmaktadırlar. Binitlerin küçük bir kısmından ise düşmana verilecek zararı daha da arttırmak için istifade edilmektedir.

Fil binit takımları incelendiğinde dikkati çeken diğer bir husus ise filleri dizginlemek, durdurmak, yönlendirmek ve kışkırtmak için acı hissi veren çok sayıda binit takımı kullanılmasıdır. *Kilâveh*, *loh lenger*, *kenâr*, *ged*, *cegâvet* ve *ankus/enkus* adlarını taşıyan çivili, şişli, temrenli ve kancalı binit takımları bunlar arasında yer almaktadır.

Ebul Fazl-ı 'Âllâmî'nin "onun süslerinin öyküsünü anlatmaya ifadeler yetmez" cümlesinden anlaşılacağı üzere *fil binit takımları* müellifin eserinde naklettiğinden çok daha fazla sayıdadır. Bununla birlikte bu çalışmada sadece müellifin tanıttığı *fil binit takımlarını* tanıtmak ile yetinildi. Bahsi geçen *fil binit takımları* Hintlilerin yanı sıra Akhunlar devrinden Babürlüler devri sonlarına kadar Hindistan ve yakın çevresinde hüküm süren Türk devletleri tarafından da kullanıldı. Dolayısı ile bu konu Türk kültürünü de yakından ilgilendirmekte ve kapsamlı bir incelmeyi hak etmektedir. Elinizdeki çalışma Türk kültür tarihinin üzerinde pek durulmayan bu ilgi çekici ve hayret verici yönüne ışık tutmak amacı ile hazırlanmıştır. Türkler atların efendileri oldukları kadar fillerin de efendileri olmuşlar çağlarının ve yaşadıkları coğrafyaların gerektirdiği her türlü ortama uyum sağlamışlardır.

Kaynakça

Archer, M. (1992). *Company Paintings: Indian Paintings of the British Period (Victoria and Albert Museum Indian Series)*. London: Victoria and Albert Museum, Maplin Publishing.

Browne, G. W. ve Dole, N. H. (1912). *The New America and Far East: a Picturesque and Historic Description of these Lands and Peoples (Cilt X: India)*. Boston: Marshall Jones Company.

Chakravarti, P. C. (1941). *The Art of War in Ancient India*. (Thesis approved for the Degree of Doctor of Philosophy in the University of London). Dacca: The University of Dacca Ramna.

Çağlayan, H. (2005). *Ekber Şâh Döneminde Hindistan (1542-1605)*. Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=ERzfJLahXz4lHWyByonS6aS34emjRMpgFaF7XbLYdDd62Vy8w7ppo3gNOTkqIRUb>

Dasa, S. (1965-1975). *Hindî Şabdasâgara/Hindi Shabdasagar (Cilt I-XI)*. Kasi/Kashi: Nagari Pracarini Sabha. (Özgün eser 1916-1928 tarihlidir): <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/dasa-hindi/> (Erişim: 09.06.2020-27.06.2020).

Dubbini, G. (2019). *Between Mughal Art, Ethnography and Realism On Nicolò Manucci's Artistic Patronage in India (1680-1720)*. *Annali di Ca' Foscari (Serie orientale)*, LV, 265-316.

Ebu'l-fazl-ı 'Âllâmî (1872, Reprint 1993). *Âîn-i-Ekberî (Cilt I)*. (H. Blochmann edited), Calcuta. (Özgün eser h. 998/1590- h. 1011/1602 tarihlidir).

_____ (1873). *The Âîn-i-Akbarî (Cilt I)*. (H. Blochmann çev.), Calcutta (Özgün eser h. 998/1590- h. 1011/1602 tarihlidir).

Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî (2015). *Tahkîku mâ li'l-Hind*. Kıvameddin Burslan (Çev.). Ali İhsan Yitik (Yayına haz. ve notlandıran). Ankara: TTK Yayınları. (Özgün eser muhtemelen h. 1017-1030 tarihlidir).

Eléphants, / Palanquins et autres usages / Indiens : / Dessinés dans le pays, par des / Européens : [peinture], (eser 1770 tarihlidir). Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OD-37.

Enverî, H. (h.ş. 1381). *Ferheng-i Bozorg-i Sohan (Cilt I-VIII)*. Tahran: İntişârât-i Sohan.

_____ (h.ş. 1382). *Ferheng-i Feşorde-i Sohan (Cilt I-II)*. 3. Baskı. Tahran: İntişârât-ı Sohan.

Fidan, Ahmet vd. (2004). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük (Cilt I-IV, 4. baskı)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gazi Zahîreddin Muhammed Babur (2006). *Baburnâme*. Reşit Rahmeti Arat (Doğu Türkçesinden çev.). İstanbul: Kabalcı Yayın Evi. (Özgün eser 1519-1530 tarihlidir).

Guy, J. ve - Brithschgi, J. (2011). *Wonder of the Age Master Painters of India 1100–1900*. The Metropolitan Museum of Art (Ed.). New York: Metropolitan Museum of Art.

Hinz, W. (1990). *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. Acar Sevim (Çev.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Kanar, M. (1998). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Birim Yayıncılık.

Kansoy, U. (2018). Delhi Türk Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414). Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=MzP7PYssFqdb3WjIroAkRvEul1Sv02j-YXU3nquOzJtR5P8JAgrpUhmEbRFG3OF>

_____ (Eylül 2019). Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, VI/3, 1475-1513. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/827885>

_____ (İlkbahar 2020). Savaş Fillerinin ve Mürettebatının Silahları. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, VII/1, 405-451. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1042746>

Kapoor Galleries (1975). Arcana Masters (Masterpieces from India and the Himalayas). Livia Gao (Çev.). New York: Kapoor Assets, Inc.

Kidambi, S. ve Kaya, K. (2013). Hindî – Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Konukçu, E. (1994). Ebü'l-Fazl el-Allâmî. TDV İslâm Ansiklopedisi içinde. (Cilt 10, 313-314). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Kramrisch, S. (1986). Painted Delight: Indian Paintings from Philadelphia Collections. Philadelphia: Philadelphia Museum of Art.

Losty, J. P. ve - Kwiatkowski, W. (2016). Court Paintings from Persia and India 1500–1900 (Catalogue of the Francesca Galloway exhibition Asia Week New York 2016). Francesca Galloway Ltd.

Losty, J. P. (2011 MARCH 18-26). Exhibition Indian Miniature Paintings from the Lloyd Collection and Other Properties. New York: Oliver Forge and Brendan Lynch Ltd.

_____ (2013). A Prince's Eye (Imperial Mughal Paintings from a Princely Collection Art from the Indian Courts). London: Francesca Galloway Ltd.

_____ (2020). Paintings for the Pahari Rajas. London: Francesca Galloway Ltd.

Marco Polo, Markopolo Seyahatnamesi (Cilt I). Filiz Dokuman (Yayına hazırlayan), Tercüman 1001 Temel Eser. (Özgün eser 1298 tarihlidir).

McGregor, R. S. (1994). The Oxford Hindi-English Dictionary, Oxford: Oxford University Press.

Niccolao Manucci (1907), Storia Do Mogor or Mogul India 1653-1708 (Cilt II). William Irvine (Çev.). London: published for the Government of India. (Özgün eser muhtemelen 1698/99 tarihlidir).

_____ (1678-1686). Libro Rosso (Histoire del'Inde depuis Tamerlank jusqu'à Orange par Manucci). Bibliothèque Nationale de France, département Estampes et photographie, RESERVEPETFOL-OD-45.

Nürü'd-dîn Cihangîr Şâh (2013), Târîh-i Selîm Şâh, Nevres-i Kadîm (Çev.), Fahri Unan (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu. (Günümüz Türkçesine çevrildiği özgün eser 18. yüzyılın başlarına tarihlidir).

Singh, Parman ve Tripathi, A. K. (2018). Hindi Lexicography in the Internet Era. Pedro A. Fuertes-Olivera (Ed.), The Routledge Handbook of Lexicography içinde (586-598). London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Phuangkum, P., Lair, R. C. ve Angkawanith, T., Inkom, S. (Drawings) (2005). Elephant Care Manual for Mahouts and Camp Managers. Richard C. Lair (Ed.). Bangkok: FAO Regional Office for Asian and the Pacific (RAP), Thailand RAP Publication.

Procter, Paul, (Editor-in-Chief) (1993). Longman-Metro Büyük İngilizce Türkçe –Türkçe Sözlük. Güngör Oktay (Türkçeye uyarlayan). İstanbul: Longman-Metroİstanbul.

Recueil de peintures et de calligraphies des meilleurs artistes de la Perse et de l'Inde (116 Hat ve Mınyatür bulunan eserdeki yapıtlar 1501-1800 yılları arasındır), Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Smith-Lesouëf 247.

Saller, M. (1999). Elephants A Cultural and Natural History (Original title: Der Elephant in Natur-und Kulturgeschichte), Karl Gröning (Ed.). Könnemann/Germany.

Smith, V. A. (2012). Art of India. New York: Park Stone International.

_____ (2014) Arth of India (1526-1858). New York: Parkstone Press International.

Süleyman el-Tâcir, Doğu'nun Kalbine Seyahat Çin ve Hind Ülkeleri Hatıraları ve İlaveleri, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi. (Çevirinin yapıldığı özgün eserlerin yazımı h. 812-915 tarihleri arasındır).

Sümer, F. (1983). Türkler'de Atçılık ve Binicilik. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

The Metropolitan Museum of Art (2011), Sultans of the South: Arts of India's Deccan Courts, 1323-1687. Navina Najat Haidar (Ed.), Marika Sardar (Ed.). New York.

Thompson, J.T. (1846). A Dictionary in Hindee and English: Compiled from Approved Authorities. Calcutta: The Baptist Mission Press.

Varma, S. (2015). Captive Elephants in India, Ulsoor, India: Compassion Unlimited Plus Action (CUPA) with Asian Nature Conservation Foundation (ANCF).

Elektronik Kaynakça

“A Chained Elephant Facing a Mahout with a Spear; 18th Century India”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O405572/drawing-unknown/> (Erişim 25.06.2020).

“Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9408/akbar-painting-basawan/> (Erişim 10.07.2019).

“Akbar”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9597/akbar-painting-basawan/> (Erişim 01.06.2020).

“Akbar Crosses the Ganges on an Elephant”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9633/akbar-crosses-the-ganges-on-painting-jagan/> (Erişim 01.06.2020).

“Akbar crossing the Ganges on his elephant Udiya, in pursuit of the rebels Khan Zaman and Bahadur Khan, 1567(1st picture)”, http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1567-Akbar_crossing_the_Ganges_on_his_elephant-1-Akbarnama-large.htm (Erişim 01.06.2020).

“Akbar's forces besieging Rai Surjan Hada's fort of Ranthambhor, 1569”, http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1569-The_imperial_army_besieges_Ranathambhor_fort-Akbarnama-large.htm (Erişim 01.06.2020).

“Akbar Being Received by Khan Kilan, the Governor of Nagaur, 1570”, http://www.warfare.ga/Moghul/Akbar/1570-Akbar_Being_Received_by_Khan_Kilan-large.htm (Erişim 01.06.2020).

“A LEAF FROM THE BRITISH LIBRARY-CHESTER BEATTY LIBRARY AKBARNAMA MANUSCRIPT: A party of hunters returning to camp Imperial Mughal, 1603-04”, <https://www.forgelynch.com/object-of-the-week> (Erişim 03.06.2020).

“A Muslim Wedding”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O20248/a-muslim-wedding-painting-unknown/> (Erişim 25.06.2020).

“An Elephant Combat”, <https://philamuseum.org/collections/634-549.html#object/101268> (Erişim 31.05.2020).

“An elephant on a rampage”, <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/indian-himalayan-southeast-asian-art-n09478/lot.882.html> (Erişim 11.07.2019).

“An Elephant Back Spread Cloth”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-ACQ-91-42-3897 (07.07.2020).

“52.43 An enraged elephant, Mughal - Anonymous painter”, <https://www.myartprints.co.uk/a/anonymous-painter/5243-an-enraged-elephant.html> (Erişim 31.05.2020).

“An Indian Ivory ‘Maharaja Riding an Elephant’ Miniature Painting, 19th Century”, <https://www.zacke.at/de/eintrag/28223/indian-ivory-maharaja-riding-elephant-miniature-painting-19th-century> (Erişim 28.04.2020).

“Anklet for elephant”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-88-51-5276 (Erişim 07.07.2020).

“Antique Indian Mughal Elephant Ankusa Ankus sword Hindu Maharaja”, <https://www.ebay.com/itm/ANTIQUE-INDIAN-MUGHAL-ELEPHANT-ANKUSA-ANKUS-SWORD-HINDU-MAHARAJA-/123928457400> (Erişim 25.04.2020).

“Asia Week New York 2020: Francesca Galloway”, <https://www.asianart.com/exhibitions/aany/galloway2.html> (Erişim 02.05.2020).

“A Study of an Elephant”, <https://onlineonly.christies.com/s/looking-east-art-india-western-asia/study-elephant-8/21523> (Erişim 06.05.2020).

“Aurangzeb au siège d'Hyderabad (?)”, <http://expositions.bnf.fr/inde/grand/095.htm> (Erişim 30.05.2020).

“Caparisoned Elephants”, <https://www.sahapedia.org/caparisoned-elephants#lg=1&slide=12> (Erişim 22.05.2020).

“Chain”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/nat_del-78-677-4-20604 (Erişim 07.07.2020).

“Chained Bull Elephant Surrounded by Calves”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&siteid=0&minrange=0&maxrange=0&assetid=34086&self_archive_id=32505&index=1480#focused_div (Erişim 02.05.2020).

“Chanfron from Elephant Armour Eighteenth Century”, <https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/38594/chanfron-from-elephant-armour> (Erişim 22.04.2020).

“Controlling an Infuriated Elephant”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/sjm_hyd-XXX-94-50351 (07.07.2020).

Dasa, S. (1965-1975). Hindî Şabdasâgara/Hindi Shabdasagar (Cilt I-XI). Kasi/Kashi: Nagari Pracarini Sabha. (Özgün eser 1916-1928 tarihlidir): 6 Haziran 2020-27 Haziran 2020 tarihleri arasında <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/dasa-hindi/> adersinden erişildi.

Eléphants, / Palanquins et autres usages / Indiens : / Dessinés dans le pays, par des / Européens : [peinture] (Eser yılı 1770). Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, 4-OD-37, vue 14, vue 15, vue 21: 1 Haziran 2020 tarihinde <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55007303k/f1.item.r=%C3%A9%C3%A9phant.planchecontact> adresinden erişildi.

“Éléphant”, http://expositions.bnf.fr/inde/grand/exp_048.htm (Erişim 30.05.2020).

“Elephant in Battle”, <https://philamuseum.org/collections/634-549.html#object/88265> (Erişim 31.05.2020).

“Elephants and Emperors: Elephants in Indian Painting and Culture”, <https://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/calendar/whatson/elephants-and-emperors-elephants-indian-painting-and-culture> (Erişim 22.04.2020).

“Elephant and Trainer”, <https://asia.si.edu/object/F1956.12/> (Erişim 25.05.2020).

“Elephant armour (bargustavan-i-pil) (17th century - 18th century)”, <https://collections.royalarmouries.org/object/rac-object-1761.html> (Erişim 22.04.2020).

“Elephants and Riders in Combat, 1st quarter 17th century, India”, http://warfare.ga/Moghul/17thC/Elephants_and_Riders_in_Combat.htm (Erişim 04.05.2020).

“Elephants and Riders in Combat”, <http://collection.sdmart.org/Obj5552?sid=3441&x=8943> (Erişim 25.05.2020).

“Elephant ridden by a female mahout”, <https://www.flickr.com/photos/thesandiegomuseumofartcollection/6124549105/> (Erişim 25.05.2020).

“Eastern Encounters: Four centuries of South Asian Paintings and Manuscripts”, <https://www.rct.uk/collection/themes/exhibitions/splendours-of-the-subcontinent-four-centuries-of-south-asian-paintings-and-manuscripts/the-queens-gallery-buckingham-palace/prince-awrangzeb-facing-a-maddened-elephant-named-sudhaka-7-june-1633> (Erişim 11.07.2019).

“Elephant and Rider [White Elephant]”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=35686&searchstring=elephant (Erişim 02.05.2020).

“Elephant Stories Miniature Paintings from Mughal India”, <https://www.smb.museum/en/exhibitions/detail/elephant-stories.html> (Erişim 21.04.2020).

“Emperor Akbar Riding an Elephant on a Hunting Expedition”, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/howard-hodgkin-portrait-artist-117120/lot.96.html> (Erişim 26.05.2020).

“Enraged Elephant”, http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/sort_by/date/sort_order/asc/per_page/25/offset/0/object/12377 (Erişim 30.05.2020).

“Fil”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Fil> (Erişim 20.05.2020).

“Flags of the Mughal Empire”, https://en.wikipedia.org/wiki/Flags_of_the_Mughal_Empire (Erişim 09.05.2020).

Gupta, Sh. (18 June 2018). Elephant Regalia: A Living Tradition. 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.sahapedia.org/elephant-regalia-living-tradition> adresinden erişildi.

Guy, J. ve Brithschgi, J. (2011). Wonder of the Age Master Painters of India 1100–1900, 15 Mayıs 2020 tarihinde https://www.metmuseum.org/art/metpublications/wonder_of_the_age_master_painters_of_india_1100_1900 adresinden erişildi.

“1912 Gwalior Elephant Great Coronation Delhi Durbar India Chromolithograph Photo”, <https://babel.hathitrust.org/cgi/imgsrv/download/pdf?id=nyp.33433072155405;orient=0;size=100;seq=193;attachment=0> (Erişim 28.04.2020).

“Indian War Elephant”, <http://circusnospin.blogspot.com/2012/06/indian-war-elephant.html> (Erişim 20.04.2020).

“Jai Singh’s elephant Pakhrao, gone amuck and catches a horse by the tail”, <https://www.clevelandart.org/art/2018.137> (Erişim 28.05.2020).

Kapoor Galleries (1975). Arcana Masters (Masterpieces from India and the Himalayas). 4 Haziran 2020 tarihinde https://www.academia.edu/40158497/Arcane_Masters_Kapoor_Galleries_Masterpieces_from_India_and_the_Himalayas adresinden erişildi.

Klaasmeyer, K. Illustration from the Akbarnama. 10 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.khanacademy.org/humanities/art-islam/islamic-art-late-period/a/illustration-from-the-akbarnama> adresinden erişildi.

“L’empereur Bahadur Shah (?) monté sur un éléphant”, http://expositions.bnf.fr/inde/grand/exp_028.htm (Erişim 30.05.2020).

Losty, J. P. ve Kwiatkowski, W. (2016). Court Paintings from Persia and India 1500–1900 (Catalogue of the Francesca Galloway exhibition Asia Week New York 2016). 6 Mayıs 2020 tarihinde https://www.academia.edu/23232729/Court_Paintings_from_Persia_and_India_1500_1900 adresinden erişildi.

Losty, J. P. (2011 MARCH 18-26). Exhibition Indian Miniature Paintings from the Lloyd Collection and Other Properties, 11 Mayıs 2020 tarihinde <https://ia801002.us.archive.org/35/items/IndianMiniaturePaintingFromTheLlyodCollection/Indian%20Miniature%20painting%20from%20the%20Llyod%20collection.pdf> adresinden erişildi.

Losty, J. P. (2013). A Prince’s Eye (Imperial Mughal Paintings from a Princely Collection Art from the Indian Courts). 21 Mayıs 2020 tarihinde https://www.academia.edu/4651733/A_Prince_s_Eye_Imperial_Mughal_Paintings_from_a_Princely_Collection_Art_from_the_Indian_Courts_Francesca_Galloway_sale_catalogue_London_2013 adresinden erişildi.

Losty, J. P. (2020). Paintings for the Pahari Rajas, 6 Mayıs 2020 tarihinde https://www.francescagalloway.com/usr/documents/publications/publication_download_url/19/paintings-for-the-pahari-rajass-awny-2020.pdf adresinden erişildi.

“Maharana Raj Singh II in Procession with Members of His Court”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/72573> (Erişim 08.05.2020).

Niccolao Manucci (1678-1686). Libro Rosso (Histoire del’Inde depuis Tamerlank jusquà Orangze par Manucci). 29 Mayıs 2020 tarihinde <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55003367g/f5.planchecontact.double> adresinden erişildi.

“National Museum New Delhi”, https://www.reprodart.com/a/new-delhi-national-museum.html&more_count=0&lazyidx=11291607314290978&PAGE=1&PGN_PAGE=1 (Erişim 18.05.2020).

“North India, Rajasthan, Udaipur Maharana Bhim Singh (r.1778-1828) Watching an Elephant Fight”, <https://www.lotsearch.de/lot/north-india-rajasthan-udaipur-maharana-bhim-singh-r-1778-1828-watching-28842821?page=4> (Erişim 26.05.2020).

“One of six figures from the Mughal emperor’s ceremonial procession on the occasion of the Id”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O16832/one-of-six-figures-from-gouache-khan-mazhar-ali/> (Erişim 21.04.2020).

“Painting Miskina”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9532/painting-miskina/> (Erişim 09.07.2019).

“Painting”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O81860/painting-unknown/#> (Erişim 10.05.2020).

“Painting”, <http://collections.vam.ac.uk/item/O9609/painting-miskina/> (Erişim 01.06.2020).

“Peacock in the Desert: The Royal Arts of Jodhpur, India”, <http://www.artaccess.com/articles/6884260> (Erişim 01.06.2020).

“Peacock in the Desert: The Royal Arts of Jodhpur, India”, <http://peacock.site.seattleartmuseum.org/> (Erişim 01.06.2020).

“Prince Elephant in State Trappings”, http://museumsfindia.gov.in/repository/record/vmh_kol-R1952-28-1512 (Erişim 11.07.2020).

“Portrait of a Young Elephant”, <https://www.philamuseum.org/collections/634-549.html#object/294236> (Erişim 24.04.2020).

“Portrait of Emperor Jahangir Riding an Elephant”, <https://www.clevelandart.org/art/1920.1970> (Erişim 28.05.2020).

“Prince Riding an Elephant”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447797> (Erişim 07.05.2020).

“Procession with Elephants and Horses, Folio from a Bhagavata Purana (Ancient Stories of the Lord)”, <https://collections.lacma.org/node/249298> (Erişim 31.05.2020).

“Rao Chatra Singh [Rao Raja Chhatrasa] (r. 1632-1658) of Bundi and his son Bhao Singh (r. 1658-1682) [Rao Chhatrasal and Bahao Singh Riding and Elephant]”, https://vmis.in/ArchiveCategories/collection_gallery_zoom?id=491&search=1&index=31425&searchstring=elephant (Erişim 04.05.2020).

Recueil de peintures et de calligraphies des meilleurs artistes de la Perse et de l’Inde (1501-1800 yılları arası). Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Smith-Lesouëf 247, 1 Haziran 2020 tarihinde

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52507620v/f113.item.r=1%C3%A9%C3%A9phant> adresinden erişildi.

“Royal Elephants from Mughal India”, <http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/6980/9577/0/12385> (Erişim 20.04.2020).

“Single leaf of an elephant with mahout attacking four men”, <https://manuscripts.thewalters.org/viewer.php?id=W.702#page/1/mode/2up> (Erişim 25.06.2020).

“Spear”, http://museumsofindia.gov.in/repository/record/im_kol-90-87-25052 (Erişim 10.07.2020).

“Sultan Muhammad Adil Shah and Ikhlas Khan riding an Elephant”, <https://howard-hodgkin.com/indian-collection/artwork/sultan-muhammad-adil-shah-and-ikhlas-khan-riding-an-elephant> (Erişim 07.05.2020).

“Shah Jahan Watching an Elephant Fight”, <https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=Shah%20Jahan%20Watching%20an%20Elephant%20Fight> (Erişim 29.06.2020).

The Metropolitan Museum of Art (2011). Sultans of the South: Arts of India’s Deccan Courts, 1323-1687.4Haziran2020tarihinde https://www.metmuseum.org/art/metpublications/Sultans_of_the_South_Arts_of_Indias_Deccan_Courts_1323_1687 adresinden erişildi.

“Taming of elephant, 17th century CE, Taj Mahal Museum, Agra”, <https://www.pinterest.co.uk/pin/219128338106443640/> (Erişim 18.05.2020).

“The Emperor Aurangzeb Carried on a Palanquin”, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/454619> (Erişim 01.05.2020).

“The Grand Mughals - Babur to Bahadur Shah Zafar(1526-1857)”, <https://www.rarebooksocietyofindia.org/grid-layout.php?t=1&page=3> (Erişim 22.05.2020).

“The Saeed Motamed Collection - Part II”, <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/a-collapsible-gold-damascened-steel-elephant-goad-ankus-5721621-details.aspx> (Erişim 25.04.2020).

The Walters Art Museum (2009). W596.pdf:[Müzeyâ Ait Babürnâme Yazmasının Minyatürlerini İçeren Dijital Kitap]. Baltimore, Maryland: The Walters Art Museum. 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://art.thewalters.org/files/pdf/W596.pdf> adresinden erişildi.

“Tools to Control Captive Elephants”, <http://thealiyaa.blogspot.com/2014/02/tools-to-control-captive-elephants.html> (Erişim 30.04.2020).

“Two Elephants Fighting, Ridden by Their Mahouts”, <https://www.bonhams.com/auctions/21359/lot/262/?category=list> (Erişim 21.04.2020).

“Two Elephants Fighting in a Courtyard Before Muhammad Shah”, <https://www.clevelandart.org/art/2005.1> (Erişim 28.05.2020).

“Two Princes On Elephants”, <https://www.christies.com/lotfinder/drawings-watercolors/two-princes-on-elephants-mughal-india-circa-5900966-details.aspx?from=searchresults&intObjectID=5900966&sid=71f57ab0-aad9-47ef-972c-eddac5c64b0c> (Erişim 02.05.2020).

“Young elephant eating”, http://jameelcentre.ashmolean.org/collection/8/sort_by/date/sort_order/asc/per_page/25/offset/0/object/12380 (Erişim 30.05.2020).

“Young elephant eating”, <https://howard-hodgkin.com/indian-collection/artwork/young-elephant-eating> (Erişim 30.05.2020).